Кениш коммунизм гуручулуғу дөврү фәһлә синфинин вә бүтүн зәһмәткешләрин јени әмәк фәаллығынын јүксәлиши илә әламәтдардыр. О, өзүнүн ән парлаг ифадәсини једдииллик әрзиндә кениш вүс'әт алмыш коммунист әмәји уғрунда јарышда тапмышдыр.

Фәһләләрин, мүһәндис-техник ишчиләрин әмәк јүксәклији сајәсиндә, Коммунист Партијасынын вә Совет дөвләтинин тәсәррүфат-тәшкилат фәалијјәти нәтичәсиндә сәнаје саһәсиндә једдииллик планын тапшырыглары мүвәффәгијјәтлә јеринә јетирилди. Једдииллијин алты или әрзиндә (1959—1964-чү илләр) 5 миндән артыг ири сәнаје мүәссисәси ишә салынмышдыр; бу исә сәнајенин әсас фондларыны демәк олар ики дәфә артырмышдыр. Ејни заманда, ишләјән мүәссисәләрин хејли һиссәси техники чәһәтдән јениләшдирилмишдир. Сәнаје саһәләринин әксәријјәти једдииллик план тапшырыгларынын өһдәсиндән мүвәффәгијјәтлә кәлмишдир.

Једдииллик илләриндә кәнд тәсәррүфатынын инкишаф сүр'әти һәм әввәлки бешиллијә нисбәтән, һәм дә једдииллик планда нәзәрдә тутулан сүр'әтә нисбәтән нәзәрәчарпан дәрәчәдә ашағы дүшмүшдү. Бу, бир сыра сәбәбләрлә әлагәдардыр вә партија бунлары ашкара чыхарараг арадан галдырмаг үчүн тәдбирләр көрүр.

Кәнд тәсәррүфатынын интенсивләшдирилмәси, колхоз вә совхозларын техника илә, мә'дән күбрәси илә тәчһиз олунмасыны кенишләндирмәк барәдә Коммунист Партијасынын 1964-чү илдә е'лан етдији хәтт, зәһмәткешләрин сә'јләринин артмасы, әлверишли һава шәраити—бүтүн бунлар 1964-чү илдә јахшы мәһсул әлдә етмәјә имкан верди. Тахыл, шәкәр чуғундуру, памбыг, картоф вә дикәр мәһсулларын тәдарүкүнә даир дөвләт планы артыгламасы илә јеринә јетирилди. Лакин үмумијјәтлә кәнд тәсәррүфатындакы вә хүсусән һејвандарлыгдакы керилик һеч дә тамамилә арадан галдырылмамышдыр.

Једдииллик әрзиндә халгын һәјат сәвијјәсинин јүксәлмәсиндә, совет елм вә мәдәнијјәтинин инкишафында ирәлијә доғру аддым атылмышдыр. Һәмин илләрдә космосу фәтһ етмәк саһәсиндә, ракет техникасынын инкишафы саһәсиндә, елм вә техниканын бир сыра дикәр габагчыл вә һәлледичи саһәләриндә газандығы тарихи наилијјәтләрлә Совет Иттифагы бүтүн дүнјаны һејран гојду.

Пролетариат диктатурасынын инкишаф едиб үмумхалг сосиалист дөвләтинә чеврилмәси просеси баша чатандан сонра Совет Иттифагы јени Конститусијасынын ишләниб һазырланмасы күндәлик мәсәлә олду.

1936-чы илдә гәбул едилмиш ССРИ Конститусијасы Совет дөвләтинин инкишафында белә бир тарихи мәрһәләни әкс етдирди ки, о заман пролетариат диктатурасы дөвләтинин инкишаф едиб үмумхалг дөвләтинә чеврилмәси просеси башланды. Инди јени Конститусија гәбул етмәк лазымдыр ки, о, ССРИ-дә сосиализмин там вә гәти гәләбәсини вә коммунизм гуручулуғу дөврүнә гәдәм гојулдуғуну, пролетариат диктатурасы дөвләтинин үмумхалг сосиалист дөвләтинә чеврилдијини өзүндә әкс етдирсин.

Бунунла әлагәдар олараг 6-чы чағырыш ССРИ Али Советинин биринчи сессијасы 1962-чи илин апрелиндә ССРИ-нин јени Конститусијасы лајиһәсини һазырламаг үчүн комиссија јаратды. 1964-чү илин декабрында ССРИ Али Советинин бешинчи сессијасында Сов.ИКП МК Биринчи катиби Л. И. Брежнев Конститусија комиссијасынын сәдри сечилди.

Совет чәмијјәтинин коммунизмин парлаг зирвәләринә доғру ирәлиләмәси гаршысыалынмаздыр. Сосиализмин имканлары һәдсиздир, еһтијатлары түкәнмәздир. Вәзифә—бу имканлардан максимум истифадә етмәкдән ибарәтдир. Сов.ИКП МК 1964-чү ил октјабр вә нојабр пленумларынын гәрарлары бу чәһәтдән бөјүк рол ојнајачагдыр.

(«Преподаваније истории в школе», 1965, № 2).

И. В. СТРИГУНОВ

1965—1966-чы дәрс илинин IV рүбүндә республика мәктәбләринин VII—X синифләриндә ССРИ тарихинин вә Азәрбајчан тарихинин тәдриси һаггында

Республиканын мәктәбләриндә тарих мүәллимләринин VII—X синифләрдә ССРИ тарихинин вә Азәрбајчан тарихинин бир дәфәдә, ардычыл сурәтдә тәдрис едилмәсинә кечмәси иши чари дәрс илинин дөрдүнчү рүбүндә баша чатдырылмалыдыр.

Бу мәгаләнин мәгсәди курсун јени материалынын шакирдләр тәрәфиндән өјрәнилмәсинин баша чатдырылмалы вә јекун тәкрарынын програмда нәзәрдә тутулдуғу синифләрдә тә'мин едилмәли олдуғу дөрдүнчү рүбдәки дәрсләрдә ССРИ тарихи вә Азәрбајчан тарихи мүәллимләринә көмәк көстәрмәкдән ибарәтдир.

☆

VII синифдә, програма вә «Тарих, ичтимаијјат, чоғрафија тәдриси» методик мәгаләләр мәчмуәсиндә («Азәрбајчан мәктәби» журналына әлавә, 1965-чи ил, № 6. сәһ. 10—24) дәрч едилмиш төвсијәләрә ујғун олараг, үчүнчү рүбдә мүәллим програмын икинчи бөлмәсинин кечилмәсини гуртармалы вә үчүнчү бөлмәнин кечилмәсинә башламалы иди.

Дөрдүнчү рүбдә 12 саат әрзиндә һәмин бөлмәнин өјрәнилмәси баша чатдырылмалыдыр. Галан 4 саат вахты јекун тәкрарына ајырмаг лазымдыр. (Тәкрар үчүн ајрылмыш 6 саатын 2 саатындан биринчи јарымиллијин сонунда истифадә едилмәли иди.)

Дөрдүнчү рүбдә курсун өјрәнилмәсинә «Ј. Пугачовун башчылығы илә кәндли мүһарибәси» јарымбөлмәсини өјрәнмәји давам етдирмәклә башланачагдыр. Сонра исә ашағыдакы јарымбөлмәләр өјрәнилмәлидир: «XVIII әсрин икинчи јарысында Русија-Түркијә мүһарибәси», «Чаризм Франса буржуа ингилабына гаршы мүбаризәдә», «XVIII әсрин ахырларында буржуа Франсасына гаршы мүһарибәләрдә чаризмин иштиракы», «XVIII әсрин орталарында вә икинчи јарысында Русијанын мәдәнијјәти», «Чаризм вә тәһкимчилик — өлкәнин инкишафы јолунда башлыча маниә идиләр».

Ахырынчы 2 саат «Азәрбајчан XVIII әсрин икинчи јарысында» јарымбөлмәсинин кечилмәси үчүн ајрылмалыдыр. Азәрбајчан тарихинин бу дөврүнү шакирдләрин өјрәнмәси хүсуси әһәмијјәтә маликдир. Јарымбөлмәнин конкрет материалы Азәрбајчанын Русијаја бирләшдирилмәси үчүн тарихи илкин шәртләрин нечә әмәлә кәлдијини, Азәрбајчанда Русијаја мејлин нечә јетишдијини вә инкишаф етдијини, XVIII әсрин ахырына јахын харичи-сијаси шәраитин вә Азәрбајчанын дахили вәзијјәтинин нечә олдуғуну шакирдләрә көстәрмәјә имкан верир.

Һәмин јарымбөлмә үзрә фактик материал Ә. Н. Гулијевин вә Е. И. Мәммәдовун 1964-чү илдә нәшр едилмиш «Азәрбајчан тарихи» дәрслијиндә верилмишдир (сәһ. 82—92). Мүәллим әлавә материалы «Азәрбајчан тарихи»нин биринчи чилдиндәки 11-чи фәсилдә (Бакы, 1958, сәһ. 334—393) вә Һ. Б. Абдуллајевин «Азәрбајчан XVIII әсрдә вә Русија илә онун гаршылыглы мүнасибәтләри» монографијасында (Бакы,

1965) тапа биләр. Һәмин јарымбөлмә үзрә биринчи дәрсдә јени материалы ашағыдакы планда шәрһ етмәк мәгсәдәујғундур.

1. Ханлыгларын јаранмасы.

2. Ән гүввәтли ханлыглар—Шәки, Гарабағ, Губа ханлыглары.

3. Фәтәли ханын дөврүндә Губа ханлығынын мөһкәмләнмәси.

4. Шимал-Шәрги Азәрбајчанын Губа ханлығы әтрафында бирләшмәси.

5. Азәрбајчан ханлыгларынын Русија илә гаршылыглы мүнасибәтләри.

Белә бир фактын шакирдләр тәрәфиндән дәрк едилмәсинә мүәллимин наил олмасы вачибдир ки, губалы Фәтәли хан һәр һансы бир феодал һөкмдары кими, өз мүлкләрини кенишләндирмәјә чалышырдыса да, онун Азәрбајчаны бирләшдирмәјә јөнәлдилмиш олан сијасәти һәр һалда халг күтләләринин мәнафејинә ујғун иди. Планын бешинчи бәнди үзрә материалы шәрһ едәркән, мүәллим Русијанын Гафгаздакы сијасәтинин мәгсәдләрини изаһ етмәли, һансы сәбәбләр үзүндән II Јекатерина һөкумәтинин 1774-чү илдә Фәтәли хана көмәк етдијини вә она сонралар да јардым көстәрдијини ајдынлашдырмалыдыр. Һәмчинин, Азәрбајчан торпагларыны өз һакимијјәти алтында бирләшдирмәк планларыны һәјата кечирмәк үчүн Русијанын јардымындан истифадә етмәјә чалышан Фәтәли ханын мәгсәдләрини ачыб көстәрмәк вачибдир.

«Азәрбајчан тарихи» дәрслијиндә Фәтәли ханын өлүмүндән сонра Шимал-Шәрги Азәрбајчан бирлијинин дағылдығы һагда мә'лумат верилир, лакин бунун сәбәбләри изаһ едилмир. Һалбуки һәмин тимсала әсасән шакирдләрә изаһ етмәк олар ки, бу чүр бирликләр үчүн база бирлијә дахил олан торпагларын игтисади ваһидлији мөвчуд дејилди, натурал тәсәррүфат вә феодаллар арасындакы чәкишмәләр Азәрбајчанын бирләшмәсинә вә харичи истилачылара гаршы мүбаризә үчүн онун гүввәләрини сых бирләшдирмәјә мане олурду.

Мәһз бу јолла — тарихи фактлары садәчә гејд етмәк дејил, онларын сәбәб-нәтичә әлагәләрини (әлбәттә, шакирдләрин јашыны һесаба алмагла) изаһ етмәк јолу илә мүәллим шакирдләрин һәмин мәсәләләри дәриндән мәнимсәмәсинә вә Азәрбајчанын Русијаја бирләшдирилмәсинин тарихән шәртләндијини онларын баша дүшмәсинә наил олмалыдыр.

Икинчи дәрсдә мүәллим һәмин дөвр Азәрбајчанын кәнд тәсәррүфаты вә сәнәткарлығынын вәзијјәти, ханлыглар әһалисинин әсас синифләри, XVIII әсрин 90-чы илләриндә бу ханлыгларын харичи-сијаси вәзијјәтинин писләшмәси вә Аға Мәһәммәд хан Гачарын виранедичи басгынлары, рус гошунларынын Азәрбајчана јүрүшләри, XVIII әсрин икинчи јарысында Азәрбајчан мәдәнијјәтинин инкишафы һаггында данышмалыдыр. Дәрсә јени материалы ашағыдакы план үзрә шәрһ етмәк мәгсәдәујғундур:

1. Феодаллар.

2. Кәнд тәсәррүфаты вә кәндлиләрин вәзијјәти.

3. Сәнәткарлыг вә тичарәт.

4. Аға Мәһәммәд ханын басгынлары. Шушанын гәһрәманчасына мүдафиәси.

5. Рус гошунларынын Азәрбајчана јүрүшү.

6. Азәрбајчан мәдәнијјәти.

Планын биринчи бәнди үзрә мүәллим дәрсликдә ханлыглардакы феодал ијерархијасы, онларын дөвләт гурулушу вә феодалларын торпаг саһиблији формалары һаггында мә'лумат олмадығындан буну «Азәрбајчан тарихи»нин 1-чи чилдиндән (сәһ. 352—355, 370—372) көтүрә биләр. Һәм дә нәзәрә алмаг лазымдыр ки, феодал торпаг саһиблијинин әсас формалары Азәрбајчанда әввәлки дөврләрдә әмәлә кәлмиш вә артыг шакирдләрә мә'лум олмалыдыр.

ССРИ тарихи вә Азәрбајчан тарихи мүәллими дәрс или әрзиндә шакирдләрә дәфәләрлә изаһ етмишдир ки, зәһмәткешләрин вәзијјәти јаделли басгынлар дөврүндә вә јаделли басгынчыларын әсарәти заманы хүсусилә ағырлашмышды. Буна көрә дә гејд етмәк мәгсәдәмүвафигдир ки, 50-чи илләрдә—90-чы илләрин әввәлләриндә, Иран вә Түркијәдән сонра Шимали Азәрбајчан ханлыглары мүстәгиллик әлдә етдији вахт зәһмәткеш халг јаделлиләрин әсарәтиндән хилас олду. Лакин һәмин илләрдә онун вәзијјәтинә феодаллар арасындакы мүһарибәләр хүсусилә ағыр тә'сир көстәрди. О заман бир сыра дикәр Орта вә Јахын Шәрг өлкәләри кими, Азәрбајчанда да һөкм сүрән үмуми игтисади дурғунлуг да өз тә'сирини көстәрирди.

Планын 4-чү вә 6-чы бәндләри үзрә материалын өјрәнилмәси илә әлагәдар олараг дәрсдә вә синифдәнкәнар ишдә мүәллимин Сәмәд Вурғунун көзәл пјеси «Вагиф»дән истифадә етмәси мәгсәдәујғундур. Шакирдләрин драм дәрнәји гүввәси илә дәрсдәнкәнар вахтда пјесдән сәһнәләр һазырлајыб көстәрмәси јахшы оларды. Бу дәрсдән вә онунла әлагәдар олараг һәјата кечирилән тәдбирләрдән сонра көзәл шаир, мүдрик вә узагкөрән дөвләт хадими Вагифин парлаг сурәти, Иранын ганлы һөкмдары Аға Мәһәммәд хан Гачарын сурәти шакирдләрин шүур вә јаддашында һәкк олунмалыдыр.

Програм үзрә сонракы 4 саат јекун тәкрары үчүн ајрылыр. Онун кечирилмәси формалары мүхтәлиф ола биләр. Бу чүр дәрсләрин габагчыл мүәллимләр тәрәфиндән тәтбиг едилән еффектли формаларындан бири курсун әсас сүжет хәтләри үзрә тәкрардан ибарәтдир.

Саатларын үмуми мигдарындан Азәрбајчан тарихи үзрә материалын тәкрары үчүн бир саат—саат јарым ајрыла биләчәјини нәзәрә алараг, мүәллим һәмин вахты өзүнүн габагчадан (азы бир һәфтә әввәл) синфә билдирдији вә шакирдләр арасында бөлүшдүрдүјү әсас мәсәләләр үзрә мүсаһибәләр апармаға сәрф едир. Һәр мәсәлә үзрә бир нечә шакирд динләнилир, лакин бүтүн синиф мүзакирәдә фәал иштирак етмәлидир.

Бу чүр мәсәләләрин сырасына ашағыдакылары дахил етмәк олар:

1. Азәрбајчанын әразисиндә ибтидаи ичма гурулушунун һансы әсас абидәләри ашкар едилмишдир?

2. Азәрбајчанда гулдарлыг мүнасибәтләринин јаранмасы вә инкишафы һаггында данышын.

3. Азәрбајчанда феодал мүнасибәтләри нечә јаранмыш вә инкишаф етмишдир?

4. Азәрбајчанда гәдим дөврдә вә орта әсрләрдә әкинчилик вә малдарлыг нечә инкишаф етмишдир?

5. Феодал Азәрбајчанында (XIX әсрин әввәлләринәдәк) сәнәткарлыг, тичарәт вә шәһәр һәјаты һаггында данышын.

6. Орта әсрләр Азәрбајчанында зәһмәткешләрин вәзијјәти вә синфи мүбаризә һаггында данышын.

7. Азәрбајчан халг күтләләри јаделли истилачылара гаршы нечә мүбаризә едирдиләр?

8. Гәдим дөврдә вә орта әсрләрдә Азәрбајчанда мәдәнијјәтин инкишафы һаггында данышын.

Бу суал вә мәсәләләрә чаваб вермәјә, јахуд онларын мүзакирәсинә һазырлашмаг шакирдләрдән бир мөвзу даирәсиндә мәһдуд јерли билик дејил, VII синиф үзрә бүтүн курсун материалыны вә ола билсин ки, әлавә елми-күтләви вә бәдии әдәбијјаты фәал бир сурәтдә нәзәрдән кечирмәји тәләб едир. Тәкрар дәрсинәдәк шакирдләрин чыхышларынын планлары илә мүәллимин танышлығы вә онларын өз вәзифәләрини дүзкүн баша дүшдүкләрини јәгин етмәси мәгсәдәмүвафигдир.

Дәрсин өзүндә, суаллара чаваб верилдикчә, синхроложи чәдвәл тәртиб етмәк чох фајдалы оларды; бу чәдвәлин графалары көстәрилән 2—8-чи суаллара ујғун ола биләр. Чәдвәлә һәмчинин рус халгынын тарихи үзрә мугајисәли мә'луматлар да дахил едилә биләр.

Шакирдләрин чавабларыны мүәллимин јекунлашдырмасы бөјүк әһәмијјәтә маликдир. Бунунла әлагәдар олараг, «Тарих, ичтимаијјат, чоғрафија тәдриси» мәчмуәсинин (1965-чи ил, № 3) сәһифәләриндә мәрһум Ә. М. Меһдијев вә бу мәгаләнин мүәллифи тәрәфиндән верилмиш төвсијәләрә јенидән гајытмаг лазымдыр. Тәбиидир ки, ејни бир вахтда шакирдләрин вердији чавабларын мәзмунуна вә формасына, дикәр шакирдләрин јерләриндән етдикләри әлавәләри вә дүзәлишләри изләмәк, бүтүн синфин фәал зеһни фәалијјәтини тәшкил етмәк вә истигамәтләндирмәк, зәрури олдугда әлавә (даһа хырда саһәләр үзрә) суаллар гојмаг—бүтүн бунлар хүсусән бөјүк тәдрис тәчрүбәси олмајан мүәллимләр үчүн садә вәзифә дејилдир. Буна көрә дә мүәллимин јекун тәкрарыны кечирмәјә әввәлчәдән һазырлашмасы зәруридир. Јахшы олар ки, суаллардан һәр биринә шакирдләрин верәчәји чавабларын габагчадан тәгриби планы тутулсун вә онлардан дүзкүн верилән, јахуд әксинә, дәгигләшдирилмәјә, изаһа еһтијачы олан чаваблар вә с. дәрсдә гејд едилсин. Суаллардан һәр биринин мүзакирәсиндән сонра гыса нәтичәләр чыхарараг мүәллим дәрсин ахырында она јекун вурур, кечилмиш материаллар үзрә үмуми нәтичәләр чыхарыр.

Јухарыда көстәрилән мәсәләләрдән бири үзрә дәрс илинин сонунда шакирдләрин иншасыны кечирмәк дә фајдалыдыр. Бу чүр ишин мөвзусу вә планы шакирдләрә габагчадан билдирилмәлидир.

Бакы шәһәр мәктәбләринин тарих мүәллимләри синифдәнкәнар ишин кедишиндә Азәрбајчан тарихи музејинә вә Низами адына Азәрбајчан әдәбијјаты музејинә екскурсијалар тәшкил едә биләрләр. Екскурсијалар заманы әсас вахты XVIII әсрин ахырларынадәк олан хронолоҗи дөврү әһатә етмәк лазымдыр. Екскурсијачынын данышдығына әлавә олараг мүәллим курсун кечилдији вахт онун тохунулан ајры-ајры мәсәләләрини баша дүшмәк үчүн музејин бу вә ја дикәр материалларынын әһәмијјәтини гејд едә биләр.

Республиканын дикәр шәһәрләринин вә кәнд рајонларынын мәктәбләриндә дәрс или әрзиндә шакирдләрин Бакы музејләринә екскурсијасыны тәшкил етмәк мүмкүн олмадыгда, јерли, јахуд јахынлыгда олан тарихи абидәләрә вә јерләрә кедилиб бахылмасыны тәшкил етмәк мәгсәдәмүвафигдир. Бу һалда мүәллим һәмин абидә вә јерләри характеризә едән әдәбијјатла габагчадан таныш олмалы, екскурсијанын гаршысына гојулан мәгсәди дәгиг сурәтдә ајдынлашдырмалыдыр.

☆

VIII синифдә, мөвчуд програма әсасән, үчүнчү рүбдә онун бешинчи бөлмәсинин өјрәнилмәсинә башланмышды, һәм дә 6 дәрс, јә'ни биринчи мөвзу—«XIX әсрин 60-чы илләринин буржуа ислаһатлары» (4 саат) вә **икинчи мөвзу** — «Қапитализмин инкишафы вә сәнаје пролетариатынын формалашмасы» мөвзусу үзрә 2 саат кечилмәси нәзәрдә тутулмушду.

Дөрдүнчү рүбдә бу мөвзунун өјрәнилмәси давам етдириләчәкдир (буна даһа 5 саат ајрылыр). Сонра үчүнчү мөвзу—«Русијада азадлыг һәрәкаты пролетар мәрһәләсинин башланмасы» (4 саат) өјрәниләчәкдир.

Бөлмәнин **дөрдүнчү мөвзусу** XIX әсрин икинчи јарысында Азәрбајчанда капиталист мүнасибәтләринин инкишафынын өјрәнилмәсинә һәср едилмиш вә 4 саат үчүн нәзәрдә тутулмушдур. Бу мөвзунун хүсуси әһәмијјәти онунла мүәјјән едилир ки, шакирдләр онун кечилмәси заманы көстәрилән дөврдә Азәрбајчанда әмәлә кәлмиш јени мүнасибәтләрин, капиталист мүнасибәтләринин әсас әламәтләри илә таныш олмалы, јерли шәраитдә бу мүнасибәтләрин инкишаф хүсусијјәтләри һаггында, бурада буржуазија вә пролетариат синифләринин әмәлә кәлмәси һаггында, Азәрбајчанда фәһлә һәрәкатынын башланмасы, илк сосиал-демократ дәрнәкләринин јарадылмасы вә фәалијјәти һаггында тәсәввүр әлдә етмәлидирләр.

Мөвзу үзрә әсас материал Ә. Н. Гулијевин вә Е. И. Мәммәдовун дәрслијиндә (сәһ. 115—137) верилмишдир. Конкрет мәсәләләр үзрә зәрури әлавә материал ашағыда төвсијә едиләчәкдир.

Биринчи дәрсдә јени материалы ашағыдакы план үзрә шәрһ етмәк мәгсәдәмүвафигдир:

1. Азәрбајчанда кәндли ислаһаты.
2. Мәһкәмә, шәһәр вә инзибат ислаһатлары.
3. Қәнд тәсәррүфаты.
4. Қәндлиләрин вәзијјәти.
5. Қәнддә синфи мүбаризә.

Дәрсдә вә синифдәнкәнар ишдә С. Рүстәмин «Гачаг Нәби» пјесиндән парчалардан истифадә етмәк олар.

Икинчи дәрсдә Азәрбајчанын капиталист сәнајеси вә нәглијјатынын инкишафы, онун сәнәткарлыг вә тичарәтинин вәзијјәти мәсәләләрини ашағыдакы ардычыллыгла нәзәрдән кечирмәк мәгсәдәујғундур:

1. Нефт сәнајесинин инкишафы.
2. Сәнајенин дикәр саһәләри вә нәглијјат.
3. Сәнәткарлыг, тичарәт вә шәһәр тәсәррүфаты.

Бу мәсәләләрә аид әлавә материалы мүәллим «Азәрбајчан тарихи» икинчи чилдинин 14-чү фәслиндә тапа биләр (Бакы, 1960, сәһ. 200 — 254).

Мөвзунун **үчүнчү дәрсини** Азәрбајчанда буржуазијанын вә пролетариатын тәшәккүл тапмасы мәсәләләринә XIX әсрин икинчи јарысында Азәрбајчанда капитализмин инкишафынын үмуми характеристикасына һәср етмәк лазымдыр. Һәмин дәрсдә материал ашағыдакы гајдада шәрһ едилә биләр:

1. Азәрбајчан буржуазијасынын формалашмасы.
2. Азәрбајчан пролетариатынын формалашмасы.
3. Фәһләләрин сајы вә тәркиби.
4. Азәрбајчанда капитализмин инкишафынын үмуми характеристикасы.

Дәрсликдә бу мәсәләләрә аид верилмиш материалы мүәллим «Азәрбајчан тарихи» икинчи чилдинин јухарыда көстәрилән фәслиндән (сәһ. 254—271) мә'луматлар көтүрүб истифадә етмәклә тамамлаја биләр.

Планын дөрдүнчү бәндини ишыгландыраркән мүәллим һәмин дөвр Азәрбајчанында капиталист мүнасибәтләри инкишафынын хүсусијјәтини бир нечә әсас әламәтләри чәһәтдән көстәрмәли вә гејд етмәлидир ки, чаризмин мүстәмләкәчилик сијасәти шәраитиндә бу просес ләнк вә гејри-һамвар кедирди, Азәрбајчан үмумиликдә кери галмыш аграр өлкәси олараг галмагда давам едирди.

Белә бир факт диггәти чәлб едир ки, ССРИ тарихи вә Азәрбајчан тарихи програмларында V—VII вә IX—XI синифләр үчүн буржуа вә сосиалист милләтләрин әмәлә кәлмәси мәсәләләри ајрылыб көстәрилмир. Ејни заманда исә Ә. Н. Гулијевин вә Е. И. Мәммәдовун дәрслијиндә Азәрбајчан буржуа милләтинин јаранмасы һаггында данышылыр. Бизә елә кәлир ки, мүнтәзәм курсда бу мәсәләјә мүвафиг јер верилмәлидир. Әлбәттә, бу заман милләтин вә онун әламәтләринин елми тә'рифини вермәјә зәрурәт јохдур.

Мөвзунун **дөрдүнчү дәрсиндә** ашағыдакы мәсәләләри нәзәрдән кечирмәк лазымдыр:

1. Фәһләләрин вәзијјәти.
2. Азәрбајчанда фәһлә һәрәкатынын башланмасы.
3. Бакыда илк сосиал-демократ фәһлә дәрнәкләринин јаранмасы вә онларын фәалијјәти.

Әлавә материалы мүәллим «Азәрбајчан тарихи» икинчи чилдинин јухарыда көстәрилән фәслиндән (сәһ. 287—313) әлдә едә биләр.

Бөлмәнин 6 саат үчүн нәзәрдә тутулмуш **бешинчи мөвзусуну** кечәркән **бешинчи** вә **алтынчы дәрсләри** XIX әсрин икинчи јарысында Русијада јашајан гејри-рус халгларын мәдәнијјәтинин, о чүмләдән Азәрбајчан мәдәнијјәтинин инкишафыны шакирдләрин өјрәнмәси үчүн ајырмаг мәгсәдәмүвафигдир.

Бешинчи дәрсдә јени материалы ашағыдакы гајдада шәрһ етмәк мәсләһәт көрүлүр:

1. Русијада јашајан халгларын мәдәнијјәтинин инкишафында мүтә-

рәгги рус мәдәнијјәтинин әһәмијјәти.

2. Гејри-рус халгларын мәдәнијјәтләринин инкишафында баш вермиш әсас һадисәләр (програм даирәсиндә).

3. Азәрбајчанда мaариф вә елмин инкишафы.

4. М. Ф. Ахундовун фәлсәфи әсәрләри.

5. Илк Азәрбајчан гәзети «Әкинчи» вә онун јарадычысы Һәсәнбәј Зәрдаби.

Бу дәрсә аид әлавә материалы мүәллим «Азәрбајчан тарихи» икинчи чилдинин 15-чи фәслиндә (сәһ. 314—372, 392—405) тапа биләр.

Мөвзунун **алтынчы дәрсини** XIX әсрин икинчи јарысында Азәрбајчан мәдәнијјәтинин өјрәнилмәсинин давамына һәср етмәк лазымдыр. Дәрсдә ашағыдакы мәсәләләри нәзәрдән кечирмәк лазым билинир:

1. Азәрбајчан бәдии нәсринин инкишафы.
2. Поезија.
3. Драматуркија.
4. Милли театрын әсасынын гојулмасы.
5. Тәсвири инчәсәнәт вә ме'марлыг.

Дәрсликдә верилән мә'луматлара әлавә олараг «Азәрбајчан тарихи» икинчи чилдинин 15-чи фәслиндәки материалдан (сәһ. 372—392, 406—428) истифадә едилә биләр.

Дәрсдә, һәмин дөвр Азәрбајчан әдәбијјаты нүмајәндәләринин әсәрләриндән, о чүмләдән Сејид Әзим Ширванинин «Гафгаз мүсәлманларына» ше'риндән бүтөвлүкдә вә ја ајры-ајры парчаларла истифадә етмәк мәгсәдәмүвафигдир.

VIII синифдә Азәрбајчан тарихи үзрә јекун тәкрарына бир саат—саат јарым ајрыла биләр. VII синифдә бу чүр дәрсләрин кечирилмәсинә даир һәмин мәгаләдә верилмиш төвсијәләри нәзәрә алараг мүәллимин VIII синифдә бу дәрсдә шакирдләрлә ашағыдакы суал вә мәсәләләр үзрә фәал мүсаһибә апармасы мәгсәдәмүвафигдир:

1. Азәрбајчан Русијаја нечә вә нә вахт бирләшдирилмишдир? Азәрбајчанда Русијаја мејл бу заман нә кими рол ојнамышдыр?

2. XIX әсрдә Азәрбајчанын Русијаја бирләшдирилмәсинин мүтәрәгги нәтичәләри һаггында данышын.

3. XIX әсрдә Азәрбајчанда кәнд тәсәррүфаты вә сәнәткарлыг нечә инкишаф етмишди?

4. Кәндлиләрин вә сәнәткарларын вәзијјәти нечә иди? Онларын зүлмкарлара вә истисмарчылара гаршы чыхышлары һаггында данышын.

5. Азәрбајчанда капиталист мүнасибәтләри нә вахт јаранды вә бу мүнасибәтләр XIX әсрин ахырынадәк нечә инкишаф етди?

6. XIX әсрдә Азәрбајчанда сәнајенин инкишафы һаггында данышын.

7. Азәрбајчанда буржуазија вә пролетариат нә вахт вә нечә формалашмышдыр?

8. Азәрбајчан пролетарларынын вәзијјәти һаггында данышын.

9. Азәрбајчанда фәһлә һәрәкаты нә вахт јаранды вә XIX әсрин ахырларынадәк нечә инкишаф етди?

10. XIX әсрдә Азәрбајчан мәдәнијјәтинин инкишафы һаггында данышын.

VII синиф шакирдләриндән фәргли олан VIII синиф шакирдләринин јаш хүсусијјәтини нәзәрә алараг, дәрсдә семинар әламәтләрини гүввәтләндирмәк олар. 2-чи мәсәлә үзрә шакирдләрин вердији чаваблара јекун вурараг мүәллим белә чәһәти онларын дәгиг бир сурәтдә дәрк етмәсинә наил олмалыдыр ки, Азәрбајчанын Русијаја бирләшдирилмәсинин мүтәрәгги нәтичәләри јалныз өз мүстәмләкәчилик сијасәти мәгсәдини күдән чаризмин ирадәсиндән асылы олмајараг баш верән **објектив** просес иди. 4-чү суал үзрә верилән чаваблары јекунлашдыраркән мүәллим XIX әсрдә Азәрбајчан кәндлиләринин бир сыра чыхышларынын характериндәки фәргләри, бу вә ја дикәр чыхышларын һансы мәгсәдә јөнәлдилмиш олдуғуну бир даһа гејд едир. 5-чи суал үзрә мүсаһибә кечирәркән Азәрбајчанда вә Русијада капиталист мүнасибәтләринин әмәлә кәлмәсиндә вә инкишафындакы фәрги көстәрмәк мараглы оларды.

Екскурсијалар вә дикәр синифдәнкәнар иш тәдбирләри кечирәркән (јухарыда верилмиш төвсијәләрә бах) XIX әср Азәрбајчан тарихи үзрә тарихи абидәләрә вә материаллара хүсуси фикир верилмәлидир.

☆

. **IX синифдә дөрдүнчү рүбдә** програмын **алтынчы** бөлмәсинин өјрәнилмәси давам етдириләчәк вә баша чатдырылачагдыр. **Үчүнчү рүбдә үчүнчү мөвзу**—«Совет өлкәси харичи һәрби мүдахилә вә вәтәндаш мүһарибәси дөврүндә (1918—1920-чи илләр)» мөвзусу үзрә биринчи ики дәрс кечилмишдир.

Үчүнчү дәрсдә икинчи јарыммөвзу—«Азәрбајчан зәһмәткешләринин харичи мүдахиләчиләрә вә дахили әксингилабчылара гаршы мүбаризәсинин башланмасы» јарыммөвзусуну өјрәнмәк лазымдыр. Дәрсдә јени материалы ашағыдакы план үзрә шәрһ етмәк мәсләһәтдир:

1. Харичи һәрби мүдахиләнин башланмасы. Түркијә ишғалчыларынын Азәрбајчана сохулмасы.
2. Мүдахиләнин дәф едилмәсинин тәшкили.
3. Совет Русијасынын көмәји.
4. Түркијә ишғалчылары илә вурушмалар.
5. Инкилтәрә империализминин акентләри олан дашнагларын, есерләрин вә меншевикләрин Бакыда антисовет фәалијјәти.
6. Бакыда Совет һакимијјәтинин мүвәггәти сүгуту.

Бу мәсәләләр үзрә әсас мә'лумат Ә. Н. Гулијевин вә Е. И. Мәммәдовун «Азәрбајчан тарихи» дәрслијиндә (сәһ. 197—198) верилмишдир. Лакин дәрсликдәки бу материал елементар курсун тәләбләринә ујғун олараг верилдијиндән, мүәллимин әлавә материалдан истифадә етмәси зәруридир. Бу јарыммөвзу үзрә әлавә материал ашағыдакы мәнбәләрдән көтүрүлүб истифадә едилә биләр: «Азәрбајчан тарихи», 3-чү чилд, 1-чи һиссә (Бакы, 1963, 23-чү фәсил, икинчи параграф, сәһ. 94—100; 24-чү фәсил, биринчи параграф, сәһ. 137—152), «Азәрбајчан Коммунист Партијасы тарихинин очеркләри» (Бакы, 1964, VIII фәсил, үчүнчү параграф, сәһ. 292—303).

Дәрсдә ашағыдакы сәнәдләрдән бүтүнлүкдә вә јахуд онлардан көтүрүлән ајры-ајры парчалардан истифадә етмәк олар: Бакы Халг Комиссарлары Советинин һәрби-дәниз ишләри халг комиссары Г. Н. Коргановун Гафгаз Гызыл Ордусу үзрә 1918-чи ил 6 ијун тарихли әмри, С. Г. Шаумјанын Москваја В. И. Ленинә вә Тсарисинә И. В. Сталинә Күрдәмир әтрафларындакы һәрби әмәлијјатлар һаггында 1918-чи ил 2 ијул тарихли телеграмы, Загафгазијанын бүтүн халгларына Бакы Халг Комиссарлары Советинин 1918-чи ил 7 ијул тарихли Мүрачиәти, 1918-чи ил 8 ијул тарихли «Һүммәт» гәзетинин баш мәгаләси, инкилис гошунларынын Бакыја дә'вәт едилмәсинә гаршы гызыл әскәрләрин Һачыгабулдан 1918-чи ил 21 ијул тарихли е'тираз телеграмы, азәрбајчанлы фәһләләрин митингләринин һәмин мәсәләјә даир 1918-чи ил 26 ијул тарихли гәтнамәси (бах: «Болшевикләр Азәрбајчанда сосиалист ингилабынын гәләбәси уғрунда мүбаризәдә», 1917—1918-чи илләрин сәнәдләри вә материаллары. Бакы, 1957, сән. № 515, сәһ. 506; сән. № 550, сәһ. 536, 537; сән. № 560, сәһ. 545—547; сән. № 562, сәһ. 548, 549; сән. № 600, сәһ. 578; сән. № 622; сәһ. 600, 601). Әлбәттә, дәрсдә бу сәнәдләрин һамысындан истифадә етмәк мүмкүн дејил вә мүәллим бунлардан бир-икисини сечиб көтүрмәли олачагдыр.

Дөрдүнчү-алтынчы дәрсләрдә сонракы ики јарыммөвзуну — «Вәтәндаш мүһарибәси илләриндә сосиализм гуручулуғу» вә «1919—1920-чи илләрдә мүдахиләчиләрин вә ағгвардијачыларын дармадағын едилмәси» јарыммөвзуларыны өјрәнмәк лазымдыр.

Једдинчи дәрс бешинчи јарыммөвзуја—«Азәрбајчан зәһмәткешләри харичи мүдахиләчиләрә вә мүсаватчы әксингилабчылара гаршы мүбаризәдә. Азәрбајчанда Совет һакимијјәтинин гәләбәси» јарыммөвзусуна һәср едилмәлидир. Дәрсдә јени материалы шәрһ едәркән ашағыдакы планы әсас көтүрмәк мәгсәдәмүвафигдир:

1. Бакынын инкилис ишғалчылары тәрәфиндән әлә кечирилмәси. 26 Бакы комиссарынын вәһшичәсинә өлдүрүлмәси.

2. Азәрбајчанын түркләр тәрәфиндән ишғал едилмәси вә бу ишғалын сүгуту.

3. Азәрбајчанда инкилис мүдахиләчиләринин вә мүсаватчыларын ағалығы, АБШ империалистләринин Загафгазијада фитнәкарлыглары.

4. Азәрбајчан зәһмәткешләринин мүдахиләчиләрә вә мүсават идарә үсулуна гаршы мүбаризәси.

5. Азәрбајчан Коммунист (большевикләр) Партијасынын јарадылмасы.

6. Азәрбајчанда Совет һакимијјәтинин гәләбәси.

7. Азәрбајчанда Совет һакимијјәтинин мөһкәмләнмәси.

Әсас материалы мүәллим Ә. Н. Гулијевин вә Е. И. Мәммәдовун дәрслијиндә (сәһ. 200—216), әлавә материалы исә бу китабларда тапа биләр: «Азәрбајчан тарихи», 3-чү чилд, 1-чи һиссә (24-чү фәсил, биринчи параграф, сәһ. 152—158; икинчи-бешинчи параграфлар, сәһ. 158—217; 25-чи фәсил, биринчи-үчүнчү параграфлар, сәһ. 218—266) вә «Азәрбајчан Коммунист Партијасы тарихинин очеркләри» (IX фәсил, сәһ. 304—347; X фәсил, сәһ. 348—375). Лакин мүәллим бу китаблардакы мә'луматлардан истифадә едәркән дәрсин фактик материалла чох јүкләндијини нәзәрә алмалыдыр. Дәрсин јүкүнү бир гәдәр азалтмаг үчүн Азәрбајчанын РСФСР илә һәрби-игтисади иттифагы мәсәләсинин ишыгландырылмасыны сонраки, **сәккизинчи дәрсә** кечирмәк лазымдыр ки, бурада һәмин мәсәлә **алтынчы јарыммөвзуда** —«Мүттәфиг республикаларын һәрби-сијаси иттифагы» јарыммөвзусунда нәзәрдән кечириләчәкдир. Һәмин јарыммөвзуда **сәккизинчи дәрсдә** Азәрбајчанын бүтүн Загафгазијада Совет һакимијјәтинин гәләбәси уғрунда мүбаризәнин дајағы олмасы мәсәләсини нәзәрдән кечирмәк мәгсәдәмүвафигдир.

Планын биринчи бәнди ишыгландыраркән мүәллим, рәссам И. Бродскинин чәкдији вә коммунизм уғрунда мәрд мүбаризләр олан 26 Бакы комиссарынын гәһрәманчасына һәлак олмасы мәнзәрәсини образлы бир сурәтдә јаратмыш шәкилдән истифадә едә биләр.

Мүттәфиг республикаларын һәрби-сијаси иттифагы һаггында јухарыда көстәрилән јарыммөвзу илә јанашы олараг, **сәккизинчи дәрсдә једдинчи јарыммөвзу**—«Мүдахиләчиләрин вә ағвардијачыларын ордулары үзәриндә Совет халгынын гәләбәсинин сәбәбләри вә үмумдүнја-тарихи әһәмијјәти» јарыммөвзусу нәзәрдән кечирилмәлидир.

Үчүнчү мөвзу кечиләркән Азәрбајчан тарихи мәсәләләринин өјрәнилмәси илә әлагәдар олараг мүәллим јухарыда көстәрилән әдәбијјатла јанашы, ашағыдакы материалларла да таныш олмалыдыр: Н. Нәримановун халгларын бөјүк рәһбәри В. И. Ленинә һәср едилмиш әсәрләри («Н. Нәриманов В. И. Ленин һаггында», мәчмуә, Бакы, 1957), Владимир Иличлә көрүшләри вә сөһбәтләри һаггында М. Б. Гасымовун вә Д. Х. Бүнјадзадәнин хатирәләри («Азәрбајчан коммунистләринин В. И. Ленин һаггында хатирәләри», Бакы, 1958, сәһ. 27—31, 39), Н. Н. Колесникованын хатирәләри («Бакыда Совет һакимијјәти уғрунда мүбаризә тарихиндән (1917-чи ил август — 1918-чи ил ијул)», Бакы, 1958), һабелә Азәрбајчан тарихчиләриндән И. Һүсејновун «Бөјүк Октјабр Азәрбајчанда» («Азәрбајчан Совет Сосиалист Республикасынын 40 иллији» китабында, Бакы, 1960, сәһ. 5—20), З. Ибраһимовун «Сосиалист ингилабынын гәләбәси уғрунда Азәрбајчан болшевикләринин мүбаризәси (1917—1918-чи илләр)», («Коммунист Партијасы—Азәрбајчанда Совет һакимијјәтинин гәләбәсинин вә сосиализм гуручулуғунун тәшкилатчысыдыр» китабында, Бакы, 1958, сәһ. 39 — 96), Ј. А. Токаржевскинин «Азәрбајчанда харичи һәрби мүдахиләнин ифласа уғранмасы» («Бөјүк Октјабр вә Азәрбајчанда Совет һакимијјәти уғрунда мүбаризә» китабында, Бакы, 1958, сәһ. 317—359), Ә. Н. Гулијевин «Бакы пролетариаты—Азәрбајчанда Совет һакимијјәтинин гәләбәси уғрунда мүбаризәнин габагчыл дәстәсидир» (Бакы, 1960) әсәрләри вә и. а.

Азәрбајчанда сосиалист ингилабынын гәләбәси уғрунда мүбаризә тарихинин өјрәнилмәсини баша чатдыраркән шакирдләрин Азәрбајчан тарихи музејинә, В. И. Ленин Мәркәзи музејинин Бакы филиалына, һәмин дөврүн тарихи јерләринә вә абидәләринә екскурсијаларыны тәшкил етмәк мәгсәдәмүвафигдир.

Мүталиә үчүн вә синифдәнкәнар иш үзрә дикәр тәдбирләр кечирилмәси үчүн шакирдләрә ашағыдакы әсәрләри мәсләһәт көрмәк олар. Сәмәд Вурғунун «Ијирмиалтылар» поемасы, Мир Чәлалын «Бир кәнчин манифести» повестиндән, Л. Вајсенбергин «Кичик бачы» романындан, С. Һүсејнин «Дахили ишләр назири» һекајәсиндән, Ә. Мәммәдханлынын «Шәргин сәһәри» пјесиндән парчалар.

Сонракы 14 саат үчүн нәзәрдә тутулмуш **дөрдүнчү мөвзуну**—«ССРИ сосиализмин игтисади бүнөврәсинин гурулмасы илләриндә (1921—1932-чи илләр) мөвзусу өјрәниләркән **биринчи ики саат биринчи јарыммөвзунун**—«Јени игтисади сијасәтә кечилмәси. Халг тәсәррүфатынын бәрпасына башланмасы» мөвзусунун кечилмәси үчүн ајрылыр.

Икинчи дәрсдә 1921—1922-чи илләрдә Азәрбајчан тарихинин програмда гејд едилмиш мәсәләләрини нәзәрдән кечирмәк лазымдыр. Дәрсдә јени материалы ашағыдакы план үзрә шәрһ етмәк мәгсәдәмүвафигдир.

1. Азәрбајчанда тәсәррүфат дағынтысы.

2. Азәрбајчанда јени игтисади сијасәтә кечилмәсинин хүсусијјәтләри.

3. Фактик бәрабәрсизлијин ләғв едилмәси уғрунда мүбаризәнин башланмасы. Загафгазија вә Гафгаз коммунистләринә В. И. Ленинин көстәриш вә мәсләһәтләри.

4. Фәһлә вә кәндли депутатлары Советләринин јарадылмасы. Азәрбајчан ССР-ин биринчи Конститусијасы.

5. Республика халг тәсәррүфатынын бәрпа едилмәси уғрунда мүбаризәнин башланмасы.

Һәмин мәсәләләрә аид әсас мә'лумат Ә. Н. Гулијевин вә Е. И. Мәммәдовун дәрслијиндә (XI фәсил, сәһ. 216—224) верилмишдир; бундан әлавә, Азәрбајчанда Советләрин јарадылмасы мәсәләси әввәлки, X фәсилдә (сәһ. 207) шәрһ едилмишдир. Әлавә материалы мүәллим ашағыдакы китабларда тапа биләр: «Азәрбајчан тарихи», 3-чү чилд, 1-чи һиссә (26-чы фәсил, биринчи параграф, сәһ. 267—297); «Азәрбајчан Коммунист Партијасы тарихинин очеркләри» (XI фәсил, биринчи параграф, сәһ. 376—395).

Сонракы, **икинчи јарыммөвзу** — «Совет Сосиалист Республикалары Иттифагынын јарадылмасы» јарыммөвзусу **үчүнчү** вә **дөрдүнчү дәрсләрдә** кечилмәлидир.

Үчүнчү дәрсдә јени материалы шәрһ едәркән ашағыдакы плана әсасланмаг лазымдыр:

1. Загафгазија федерасијасынын јарадылмасы уғрунда мүбаризә.

2. ЗСФСР-ин јарадылмасы вә онун әһәмијјәти.

3. ССР Иттифагынын јарадылмасы уғрунда һәрәкат вә бу һәрәкатда Азәрбајчан зәһмәткешләринин иштиракы.

Дөрдүнчү дәрсдә јени материалы шәрһ едәркән ашағыдакы планы әсас тутмағы мәсләһәт көрмәк олар:

1. Совет Сосиалист Республикалары Иттифагынын јарадылмасы.

2. ССРИ-нин биринчи Конститусијасы.

3. Ленин милли сијасәтинин Азәрбајчанда мүвәффәгијјәтләри. Азәрбајчан ССР-ин тәркибиндә Дағлыг Гарабағ Мухтар Вилајәтинин вә Нахчыван МССР-ин јарадылмасы.

«Азәрбајчан тарихи» дәрслијиндә үчүнчү вә дөрдүнчү дәрсләр үзрә шәрһ едилмиш материал (сәһ. 216, 217) кифајәт гәдәр олмадығындан о, ашағыдакы китаблардан көтүрүлмүш, 3-чү чилд, 1-чи һиссә (26-чы фәсил, биринчи параграф, сәһ. 297—306); «Азәрбајчан Қоммунист Партијасы тарихинин очеркләри» (XI фәсил, икинчи параграф, сәһ. 395—404).

Бешинчи дәрсдә үчүнчү јарыммөвзу—«В. И. Ленинин вәсијјәтләри» јарыммөвзусуну өјрәнмәк лазымдыр. Дәрсдә јени материалы ашағыдакы гајдада шәрһ етмәк мәгсәдәујғундур:

1. ССРИ-дә сосиализм гуручулуғуна даир Ленин планы.
2. В. И. Ленинин вәфат етмәси. Партијаја Ленин чағырышы.
3. Азәрбајчан зәһмәткешләри 1924—1925-чи илләрдә республика халг тәсәррүфатынын бәрпа едилмәси уғрунда мүбаризәдә.
4. ССРИ халг тәсәррүфатынын бәрпа едилмәси јекунлары.
5. Азәрбајчан ССР-ин халг тәсәррүфаты бәрпа дөврүнүн ахырларында.

Бу мәсәләләри шәрһ етмәк үчүн зәрури олан Азәрбајчан тарихи материалыны мүәллим Ә. Н. Гулијевин вә Е. И. Мәммәдовун дәрслијиндә (сәһ. 226—229), һабелә ашағыдакы китабларда тапа биләр: «Азәрбајчан тарихи», 3-чү чилд, 1-чи һиссә (26-чы фәсил, үчүнчү параграф, сәһ. 306—313, 316—322), «Азәрбајчан Қоммунист Партијасы тарихинин очеркләри» (XI фәсил, үчүнчү-дөрдүнчү параграфлар, сәһ. 404—428).

Биринчи-үчүнчү јарыммөвзулар үзрә дәрсләрә һазырлашаркән мүәллим ашағыдакы әсәрләрлә таныш олмалыдыр: Н. Нәримановун В. И. Ленин һаггында хатирәләринин мүвафиг бөлмәләри, С. Ағамалыоғлунун, А. П. Серебровскинин, А. А. Никишинин В. И. Ленинлә көрүшләри вә сөһбәтләри һаггында хатирәләри («Азәрбајчан коммунистләринин В. И. Ленин һаггында хатирәләри», сәһ. 14—26, 33—38, 43—54), һабелә Ј. А. Токаржевскинин «Халг тәсәррүфатыны бәрпа етмәк саһәсиндә динч ишә кечид дөврүндә Совет Азәрбајчанынын тарихи очеркләри (1921—1925-чи илләр)» монографијасынын мүвафиг бөлмәләри, П. Ә. Әзизбәјованын «Азәрбајчанын нефт сәнајесинин бәрпа едилмәсиндә рус халгынын көмәји» («Азәрбајчан ССР ЕА Тарих Институтунун әсәрләри» китабында, Бакы, 1957, XI фәсил, сәһ. 205—246), Ч. Б. Гулијевин «Азәрбајчан Қоммунист Партијасы ЗСФСР-ин јарадылмасы вә онун ССР Иттифагы тәркибинә дахил олмасы уғрунда мүбаризәдә» («Сов.ИКП МҚ јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын әсәрләри» китабында, Бакы, 1964, 27-чи чилд, сәһ. 24—67) әсәрләри.

Дәрсләрдә вә синифдәнкәнар гираәтдә Рәсул Рзанын «Ленин» поемасындан истифадә етмәк лазымдыр.

Дөрдүнчү јарыммөвзу — «ССРИ-нин бејнәлхалг вәзијјәтинин мөһкәмләнмәси» јарыммөвзусу шәрһ едиләркән **алтынчы дәрсдә** «Азәрбајчан тарихи»нин үчүнчү чилдиндә (1-чи һиссә, сәһ. 313—316) Азәрбајчан зәһмәткешләринин харичи өлкәләрин зәһмәткешләри илә әлагәләри һаггындакы мә'луматдан истифадә едилмәси мәгсәдәмүвафиг оларды.

Биринчи дөрд јарыммөвзунун өјрәнилмәси баша чатдырылдыгдан сонра Бакы мәктәбләринин мүәллимләри С. М. Қировун ев-музејинә вә абидәсинә шакирдләрин екскурсијасыны тәшкил етмәлидирләр. Республиканын дикәр шәһәр вә кәнд рајонларынын мәктәблиләри Бакыја екскурсија вә јахуд турист сәфәри заманы бу музејә кәләр вә ингилабын аловлу трибунунун абидәси јанында ола биләрләр. Бу чүр сәфәрләрин нәтичәсиндә фотошәкилләриндән вә шакирдләрин тәәссүратына даир јазылардан ибарәт албомлар дүзәлдилмәси јахшы оларды. Бу чүр албомлардан сонракы илләрдә дә истифадә едилә биләр.

Бешинчи јарыммөвзу—«Халг тәсәррүфатын сосиалистчәсинә јенидән гурулмасына кечилмәси. Сәнајеләшдирмәнин илк мүвәффәгијјәтләри вә кәнд тәсәррүфатынын баштан-баша коллективләшмәсинә һазырлыг» јарыммөвзусу **једдинчи-онунчу дәрсләрдә** кечилмәлидир.

Једдинчи дәрсдә шакирдләр ССРИ-нин сосиалист сәнајеләшдирилмәсинин башланмасы илә әлагәдар олан мәсәләләри өјрәнмәлидирләр. **Сәккизинчи дәрси** 1926—1928-чи илләрдә Азәрбајчан зәһмәткешләринин сосиалист сәнајеләшдирилмәси уғрунда мүбаризәсинә һәср етмәк мәгсәдәмүвафигдир. Бу дәрсдә јени материалы ашағыдакы план үзрә шәрһ етмәк олар:

1. Азәрбајчанын сосиалист сәнајеләшдирилмәсинин вәзифәләри.
2. Гардаш республикаларын көмәји.
3. Азәрбајчан фәһләләринин әмәк фәаллығы.
4. Илк мүвәффәгијјәтләр.

«Азәрбајчан тарихи» дәрслијиндә (сәһ. 229—233) һәмин мәсәләләрин чох јығчам шәрһ едилдијини нәзәрә алараг мүәллимин ашағыдакы китаблардан әлавә материал көтүрүб истифадә етмәси зәруридир: «Азәрбајчан тарихи», 3-чү чилд, 1-чи һиссә (27-чи фәсил, биринчи параграф, сәһ. 339—355), «Азәрбајчан Қоммунист Партијасы тарихинин очеркләри» (XII фәсил, биринчи параграф, сәһ. 429—435; үчүнчү параграф, сәһ. 429—433). Дәрсдә бу сәнәдләрдән дә истифадә едилә биләр: АҚ(б) П МҚ-нын вә БҚ-нын Азәрбајчан зәһмәткешләринә онлары сосиалист сәнајеләшдирилмәси уғрунда мүбаризәјә чағыран мүрачиәтиндән, Сабунчу електрик дәмир јолунун ачылмасы илә әлагәдар олараг АҚ(б)П МҚ-нын вә БҚ-нын тәркибиндән, Бакы фәһләләринә А. Барбүсүн 1927-чи ил 7 нојабр тарихли мәктубундан парчалар (бах: «Азәрбајчанын сосиалист сәнајеләшдирилмәси (1926—1932-чи илләр). Сәнәдләр вә материаллар». Бакы, 1957, сәнәд №5, сәһ. 17—19; сәнәд № 55, сәһ. 91; сәнәд № 80, сәһ. 108).

Доггузунчу дәрсдә ССРИ-дә кәндли тәсәррүфатларынын күтләви сурәтдә коллективләшмәси үчүн шәраит һазырланмасы илә әлагәдар олан мәсәләләри өјрәнмәк, **онунчу дәрси** исә Азәрбајчан кәнд тәсәррүфатынын коллективләшмәси уғрунда мүбаризәсинин башланмасына һәср етмәк лазымдыр. Бу дәрсдә јени материалы ашағыдакы план үзрә шәрһ етмәк мәгсәдәмүвафигдир:

1. Қолхоз гуручулуғунун мүвәффәгијјәтләри.
2. Қәнддә синфи мүбаризәнин кәскинләшмәси.
3. Азәрбајчан партија тәшкилаты троцкичи-зиновјевчи блока вә сағ тәмајүлчүләрә гаршы мүбаризәдә.

Бу мәсәләләрин чох јығчам верилдији «Азәрбајчан тарихи» дәрслијиндән (сәһ. 231—234) көтүрүлмүш мә'луматларла јанашы, мүәллим дәрсә һазырлашаркән ашағыдакы китаблардакы материаллардан да истифадә етмәлидир. «Азәрбајчан тарихи», 3-чү чилд, 1-чи һиссә (27-чи фәсил, икинчи параграф, сәһ. 356—361), «Азәрбајчан Қоммунист Партијасы тарихинин очеркләри» (XII фәсил, биринчи-үчүнчү параграфлар, сәһ. 435—469).

Бешинчи јарыммөвзу үзрә Азәрбајчан тарихи мәсәләләрини шәрһ едәркән, һәмчинин ашағыдакы әсәрләрдән истифадә етмәк лазымдыр: Ј. А. Токаржевскинин «Азәрбајчан партија тәшкилаты сосиалист сәнајеләшдирмәси уғрунда мүбаризәдә» әсәри («Қоммунист Партијасы—Азәрбајчанда Совет һакимијјәтинин вә сосиализм гуручулуғунун гәләбәсинин тәшкилатчысыдыр» китабында, сәһ. 378—410), Х. О. Әлимирзәјевин «Азәрбајчан партија тәшкилаты кәнд тәсәррүфатынын сосиалистчәсинә јенидән гурулмасы уғрунда мүбаризәдә» әсәри («Азәрбајчан Қоммунист Партијасы сосиализм гуручулуғу уғрунда мүбаризәдә» мәгаләләр мәчмуәси китабында. Бакы, 1961, сәһ. 157—254). Т. Қ. Қөчәрлинин «Бөјүк икидлик» әсәри (Бакы, 1965, I вә II фәсилләр, сәһ. 12—82).

Сонунчу **алтынчы јарыммөвзу** 4 саат үчүн нәзәрдә тутулмушдур. Он биринчи дәрсдә шакирдләр биринчи бешиллик планын вәзифәләри вә онун һәјата кечирилмәси уғрунда мүбаризәнин башланмасы илә таныш едилирләр. Дәрсдә јени материалы ашағыдакы план үзрә шәрһ етмәк олар:

1. Биринчи бешиллијин әсас вәзифәләри.

2. Азәрбајчан зәһмәткешләринин биринчи бешилликдә вәзифәләри.

3. Өлкәдә күтләви сосиализм јарышынын кенишләнмәси. Бешиллик нәһәнкләринин тикилмәсиндәки мүвәффәгијјәтләр. Габагчыл техникаја јијәләнмәк уғрунда мүбаризә.

4. Бешиллик планын јеринә јетирилмәси уғрунда Азәрбајчан зәһмәткешләринин гәһрәманчасына мүбаризәси.

Дәрсә һазырлашаркән мүәллим планын 2-чи вә 4-чү бәндләри үзрә «Азәрбајчан тарихи» дәрслијиндә верилән мә'луматла (сәһ 234—236; һәмин дәрсә аид дәрслијин сәһифәләриндәки мә'лумат дикәр мә'луматларла гарышыг верилмишдир) јанашы олараг, ашағыдакы китаблардан да мә'луматлар көтүрүр: «Азәрбајчан тарихи», 3-чү чилд 1-чи һиссә (27-чи фәсил, үчүнчү параграф, сәһ. 364—369), «Азәрбајчан Коммунист Партијасы тарихинин очеркләри» (XII фәсил, дөрдүнчү параграф, сәһ. 469—476).

Он икинчи дәрсдә бу мәсәләләр өјрәнилмәлидир:

1. Елликлә коллективләшмә вә голчомагларын бир синиф кими ләғв едилмәси.

2. Колхоз һәрәкатында партија хәттиндән кәнара чыхылмасына гаршы мүбаризә.

3. Азәрбајчанда елликлә коллективләшмәнин кедиши.

4. Фәһлә синфи илә кәндлиләр иттифагынын мөһкәмләнмәси.

5. Сосиализмин бүтүн чәбһә боју һүчуму.

Планын 3-чү вә 4-чү бәндләрини ишыгландыраркән мүәллим «Азәрбајчан тарихи» дәрслијиндәки материалла бирликдә бу китаблардакы мә'луматлардан да истифадә едир: «Азәрбајчан тарихи» (3-чү чилд, 1-чи һиссә, 27-чи фәсил, дөрдүнчү параграф, сәһ. 372—385), «Азәрбајчан Коммунист Партијасы тарихинин очеркләри» (XIII фәсил, биринчи параграф, сәһ. 482—498).

Дәрсдә вә синифдәнкәнар ишдә Ч. Чаббарлынын «Алмаз» вә «Јашар» пјесләриндән парчалардан истифадә етмәк лазымдыр.

Он үчүнчү дәрсдә јени материал ашағыдакы ардычыллыгла шәрһ едилә биләр:

1. Бешиллик планын нефт үзрә Бакы вә Грозны нефтчиләри тәрәфиндән ики ил јарым әрзиндә јеринә јетирилмәси.

2. Биринчи бешиллик планын јеринә јетирилмәсинин баша чатдырылмасы вә онун јекунлары. Сосиализмин игтисади бүнөврәсинин јарадылмасы.

3. Азәрбајчанда биринчи бешиллик әрзиндә мүбаризәнин нәтичәләри.

Планын 1-чи вә 3-чү бәндләрини шәрһ едәркән мүәллим «Азәрбајчан тарихи» дәрслијиндәки (сәһ. 237—238) мә'луматла јанашы олараг, бу китаблардакы мә'луматлардан да истифадә едир: «Азәрбајчан тарихи», 3-чү чилд, 1-чи һиссә (27-чи фәсил, бешинчи-алтынчы параграфлар, сәһ. 390 — 396, 404 — 412), «Азәрбајчан Коммунист Партијасы тарихинин очеркләри» (XIII фәсил, үчүнчү параграф, сәһ 516—529).

Соңунчу, **он дөрдүнчү дәрси** мәдәни ингилабын мүвәффәгијјәтләринә һәср етмәк лазымдыр. Һәмин дәрсин кечилмәси илә әлагәдар олараг мүәллимин гаршысына мүәјјән чәтинликләр чыхыр. Бу онунла изаһ едилир ки, һәм М. П. Кимин редакторлуғу илә ССРИ тарихинә аид дәрс вәсаитиндә, һәм дә Ә. Н. Гулијевин вә Е. И. Мәммәдовун «Азәрбајчан тарихи» дәрслијиндә 1921—1932-чи илләрдәки мәдәни ингилабын кедишинә даир материал ајрыча олараг көстәрилмәјәрәк, анчаг ашағыда үмуми параграфлара дахил едилмишдир. Параграфын тәләбләрини нәзәрә алараг, мүәллим дәрсдә јени материалы ашағыдакы план үзрә шәрһ едәчәкдир:

1. ССРИ-дә мәдәни ингилабын мүвәффәгијјәтләри.

2. Азәрбајчанда әһалинин савадланмасы вә халг маарифинин инкишафы уғрунда мүбаризәдә газанылан мүвәффәгијјәтләр.

3. Азәрбајчан ССР-дә али мәктәбин вә елмин инкишафындакы наилијјәтләр.

4. Мәдәни-маариф иши. Азәрбајчан гадынынын азадлыға чыхмасы уғрунда мүбаризә.

5. 1920—1932-чи илләрдә Совет Азәрбајчанынын әдәбијјат вә инчәсәнәти.

6. 1926—1932-чи илләрдә ССРИ-нин бејнәлхалг вәзијјәти.

Планын биринчи бәнди үзрә мүәллим ССРИ тарихи дәрс вәсаитинин 37—38-чи параграфларында (сәһ. 207—217) 1932-чи иләдәк олан дөврә аид мә'луматдан истифадә едәрәк өлкәмиздә мәдәни ингилабын үмуми характеристикасыны вермәклә кифајәтләнир. Һәм дә бу заман гејд етмәк лазымдыр ки, өлкәмиздә мәдәни ингилабын характерик чәһәтләриндән бири—милли республикаларда мәдәнијјәтин хүсусилә јүксәк сүр'әтлә инкишаф етмәсиндән ибарәт иди. Буна парлаг мисал олмаг е'тибары илә һәмин илләрдә Азәрбајчанда мәдәни ингилабын кедишини даһа әтрафлы көстәрмәк лазымдыр. «Азәрбајчан тарихи» дәрслијинин һәмин мәсәләјә аид материаллары илә јанашы (сәһ. 246—251; 1920—1932-чи илләрә аид материаллардан истифадә едилир), мүәллим дәрсә һазырлашаркән «Азәрбајчан тарихи» үчүнчү чилдинин биринчи һиссәсиндәки 28-чи фәсилдән (икинчи-алтынчы параграфлар, сәһ. 423—485) истифадә едә биләр. Планын 4-чү бәндинин шәрһи илә әлагәдар олараг Ч. Чаббарлынын «Севил» пјесиндән парчалардан истифадә етмәк лазымдыр.

Бешинчи јарыммөвзунун дәрсләринә һазырлашаркән мүәллим Т. Көчәрлинин «Бөјүк икидлик» әсәриндән (III, IV фәсилләр), С. Р. Аслановун «Сәнајеләшдирмәнин Ленин планы уғрунда мүбаризә» әсәриндән (Бакы, 1965, 1-чи, 2-чи фәсилләр) истифадә едә биләр.

Сонунчу, **бешинчи мөвзунун**—«Халг тәсәррүфатынын сосиалистчәсинә јенидән гурулмасынын баша чатдырылмасы. ССРИ-дә сосиализмин гәләбәси (1933—1937-чи илләр)» мөвзусунун кечилмәсинә 8 саат ајрылыр.

Биринчи-үчүнчү дәрсләрдә биринчи јарыммөвзу—«Икинчи бешиллик» јарыммөвзусу өјрәнилмәлидир.

Биринчи дәрсдә јени материалы ашағыдакы план үзрә өјрәнмәк мәгсәдәмүвафигдир:

1. Икинчи бешиллијин әсас вәзифәләри.

2. Икинчи бешиллик илләриндә Азәрбајчан зәһмәткешләринин вәзифәләри.

3. Өлкәдә сијаси јүксәлиш. Сәнаједә јениликчиләрин һәрәкаты. Техникада јенидәнгурманын баша чатдырылмасы уғрунда мүбаризә.

4. Сәнаје саһәсиндә икинчи бешиллик планын јеринә јетирилмәси уғрунда Азәрбајчан зәһмәткешләринин мүбаризәси.

5. Бүтөвлүкдә ССРИ-дә, о чүмләдән Азәрбајчан ССР-дә сәнаје саһәсиндә икинчи бешиллијин јекунлары.

Планын 2-чи, 4-чү вә 5-чи бәндләри үзрә Азәрбајчан тарихинин материалыны мүәллим Ә. Н. Гулијевин вә Е. И. Мәммәдовун дәрслијиндә (сәһ. 238—242), «Азәрбајчан тарихи» 3-чү чилд, 1-чи һиссә (29-чу фәсил, биринчи-икинчи параграфлар, сәһ. 487—498, 505—514, 520—523), «Азәрбајчан Коммунист Партијасы тарихинин очеркләри» (XIV фәсил, биринчи-икинчи параграфлар, сәһ. 531—536, 546—549, 555—561) китабларында тапа биләр.

Икинчи дәрси јени материалы ашағыдакы план үзрә шәрһ едәрәк колхоз гуручулуғунун сонракы мүвәффәгијјәтләринә һәср етмәк лазымдыр:

1. Кәнддә колхоз гурулушунун гәләбәси. Колхозларын тәшкилат-тәсәррүфатча мөһкәмләнмәси.

2. Азәрбајчанда коллективләшмәнин јени мүвәффәгијјәтләри.

3. ССРИ-дә, о чүмләдән Азәрбајчан ССР-дә кәнд тәсәррүфаты саһәсиндә икинчи бешиллијин јекунлары.

Дәрсә һазырлашаркән, планын 2-чи вә 3-чү бәндләринин шәрһ едилмәси илә әлагәдар олараг, мүәллим ашағыдакы китаблардан көтүрүлән материаллардан истифадә едир: «Азәрбајҹан тарихи» дәрслији (сәһ. 240—242); «Азәрбајҹан тарихи»нин 3-ҹү ҹилди (1-ҹи һиссә, 29-ҹу фәсил, биринҹи-икинҹи параграфлар, сәһ. 498—505, 514—520—523—525); «Азәрбајҹан Коммунист Партијасы тарихинин очеркләри» (XIV фәсил, биринҹи-икинҹи параграфлар, сәһ. 536—542, 561—563).

Үчүнҹү дәрсдә јени материалы шәрһ едәркән ашағыдакы плана әмәл етмәк лазымдыр:

1. ССРИ-дә сосиализм ҹәмијјәтинин әсасән гурулмасы. Совет Иттифагы—габагҹыл сәнаје вә колхоз дөвләтидир.
2. Зәһмәткешләрин һәјат сәвијјәсинин јүксәлмәси.
3. Әһалинин синфи гурулушунун көкүндән дәјишмәси.
4. Азәрбајҹанын нүмунәви сосиалист республикаларындан биринә чеврилмәси.

Планын 4-ҹү бәндини ишыгландыраркән мүәллим «Азәрбајҹан тарихи» үчүнҹү ҹилдинин материалындан (1-ҹи һиссә, 29-ҹу фәсил, үчүнҹү параграф, сәһ. 525—531) истифадә едир.

Икинҹи јарыммөвзунун—«ССРИ-дә мәдәни ингилабын гәләбәси» јарыммөвзусунун өјрәнилмәсинә **дөрдүнҹү-алтынҹы дәрсләр** ајрылыр. Бу дәрсләрин ахырынҹысында—**алтынҹы дәрсдә** мүәллим шакирдләрә Азәрбајҹанда мәдәни ингилабын гәләбәси һаггында данышмалыдыр. Һәм дә бу заман ашағыдакы плана әмәл едилмәлидир:

1. Азәрбајҹанда савадсызлығын ләғв едилмәсинин баша чатдырылмасы вә халг маарифинин даһа да инкишафы.
2. Республикада совет зијалылары кадрларынын һазырланмасында вә елмин инкишафында јени мүвәффәгијјәтләр.
3. Мәдәни-күтләви иш вә сијаси-маариф иши.
4. Әдәбијјат вә инҹәсәнәтин инкишафы.

Бу мәсәләләрә аид материалы мүәллим Ә. Н. Ҝулијевин вә Е. И. Мәммәдовун дәрслијиндә (сәһ. 246—251) вә «Азәрбајҹан тарихи» үчүнҹү ҹилдинин икинҹи һиссәсиндә (Бакы, 1963, 31-ҹи фәсил, сәһ. 36—77) тапа биләр.

Үчүнҹү јарыммөвзу — «ССРИ Конститусијасы. 1936-ҹы ил» јарыммөвзусу **једдинҹи-доггузунҹу дәрсләрдә** өјрәнилмәлидир. **Једдинҹи дәрсдә** ССРИ јени Конститусијасынын ишләниб һазырланмасы вә гәбул едилмәси, онун үмумдүнја-тарихи әһәмијјәти һаггында данышмаг, Совет Иттифагынын иҹтимаи вә дөвләт гурулушуну характеризә едән мәсәләләри, вәтәндашларын әсас һүгугларыны вә вәзифәләрини, һәмин дөврдә өлкәнин сијаси һәјатыны нәзәрдән кечирмәк лазымдыр. **Сәккизинҹи дәрси** Азәрбајҹан ССР-ин јени Конститусијасына, Азәрбајҹанда да ССРИ Али Советинә биринҹи сечкиләрә, республиканын сијаси һәјатына һәср етмәк мәсләһәтдир. Дәрсдә јени материалын шәрһ едилмәси планыны да бу мәсәләләрә ујғун гурмаг лазымдыр. Она һазырлашаркән мүәллим «Азәрбајҹан тарихи» дәрслијиндән (сәһ. 242—244), «Азәрбајҹан тарихи»нин үчүнҹү ҹилдиндән (1-ҹи һиссә, 29-ҹу фәсил, үчүнҹү параграф, сәһ. 528—535), «Азәрбајҹан Коммунист Партијасы тарихинин очеркләри»ндән (XIV фәсил, икинҹи параграф, сәһ. 565—568) истифадә едә биләр.

Һәмин мөвзу кечиләркән бу әсәрләрдән дә истифадә етмәк олар: С. Р. Асланов — «Сәнајеләшдирмәнин Ленин планы уғрунда мүбаризәдә» (3-ҹү, 4-ҹү фәсилләр). Е. И. Мәммәдовун, З. Б. Шыхлынскинин—«Азәрбајҹанда колхоз гурулушунун гәләбәси» («Азәрбајҹан Совет Сосиалист Республикасынын 40 или» китабында. Бакы, 1960, сәһ. 188—213).

Республика мәктәбләринин IX синифләриндә 1965 — 1966-ҹы дәрс илиндә ССРИ тарихинин вә Азәрбајҹан тарихинин өјрәнилмәси програмынын һәддән артыг јүкләнмәси кечилмиш материалын тәкрары үчүн хүсуси саатлар ајрылмасына имкан вермәмишдир. Мәһз буна көрә дә һәмин курсу тәдрис едән мүәллимләр дөрдүнҹү рүб әрзиндә дәрсләрин хејли һиссәсиндә тәкрардан өтрү бир гәдәр вахт (һәр дәрсдә чоху 10 дәгигә) ајырмағы нәзәрдә тутмалыдырлар. Тәкрарын методу тәгрибән VIII синифдә нечәдирсә о ҹүр дә ола биләр. Шакирдләрә габагҹадан әсас мәсәләләри бөлүб тапшырмаг, онларын мә'лумат-мә'рузәләрини ардычыл гајдада динләмәк лазымдыр. Мә'лумат-мә'рузәләрин мүзакирәсиндә бүтүн синиф фәал иштирак етмәлидир. Гојулан бир сыра суал вә мәсәләләр Азәрбајҹан тарихи үзрә материаллары әкс етдирмәлидир. Һәмин суал вә мәсәләләрин сырасында ашағыдакылар ола биләр:

1. Азәрбајҹан болшевикләри буржуа-демократик ингилабындан сосиалист ингилабына кечилмәси уғрунда нечә мүбаризә едирдиләр?
2. Бакыда вә Бакы губернијасынын гәзаларында Совет һакимијјәти нә вахт вә нечә галиб кәлди?
3. Бакы Халг Комиссарлары Советинин јарадылмасы вә онун сосиалист тәдбирләри һаггында данышын.
4. Азәрбајҹан зәһмәткешләри 1918-ҹи илин јазында хариҹи мүдахиләчиләрә вә дахили әксингилаба гаршы нечә мүбаризә едирдиләр?
5. 1918—1920-ҹи илләрдә Азәрбајҹанда хариҹи мүдахиләчиләрин вә мүсаватчыларын ганлы ағалығы һаггында данышын.
6. 1918—1920-ҹи илләрдә Азәрбајҹан зәһмәткешләри хариҹи мүдахиләчиләрә вә мүсаватчылара гаршы нечә мүбаризә едирдиләр?
7. Азәрбајҹан Коммунист (болшевикләр) Партијасы нә вахт вә нечә јарадылды?
8. Азәрбајҹанда Совет һакимијјәти нечә галиб кәлди?
9. 1920-ҹи илдә Азәрбајҹанда Совет һакимијјәтинин мөһкәмләнмәси һаггында данышын.
10. Азәрбајҹан зәһмәткешләри 1921—1925-ҹи илләрдә халг тәсәррүфатынын бәрпа едилмәси уғрунда нечә мүбаризә едирдиләр?
11. Загафгазија федерасијасы нә вахт јарадылды вә онун тарихи әһәмијјәти нәдән ибарәт иди?
12. Республиканын сәнајеләшдирилмәси уғрунда Азәрбајҹан зәһмәткешләринин мүбаризәси һаггында данышын.
13. Азәрбајҹанын кәнд тәсәррүфатынын коллективләшмәси нә вахт вә нечә һәјата кечирилди?
14—15. Биринҹи вә икинҹи бешиллик планларын јеринә јетирилмәси уғрунда Азәрбајҹан зәһмәткешләринин мүбаризәси һаггында данышын.
16. Азәрбајҹанда мәдәни ингилабын әсас мүвәффәгијјәтләри нәдән ибарәт иди?
17. Совет Азәрбајҹанынын јени Конститусијасы нә вахт гәбул едилди? О, республиканын һәјатындакы һансы дәјишикликләри әкс етдирди?

Бу суал вә мәсәләләрин, һабелә ССРИ тарихи (бах: М. П. Кимин редакторлуғу илә ССРИ тарихи дәрс вәсаити) материалынын тәкрары үзрә суал вә мәсәләләрин әтрафында бә'зи синифдәнкәнар иш тәдбирләри дә кечирилә биләр.

☆

Республика мәктәбләринин X синифләриндә ССРИ тарихи вә Азәрбајҹан тарихи курсунун өјрәнилмәси **үчүнҹү рүбдә** баша чатдырылмышдыр. **Дөрдүнҹү рүбдә** бу курс үзрә јекун тәкрары апарылмалыдыр ки, буна да 6 саат ајрылыр. Бу заман тәкрар-үмумиләшдириҹи дәрсләрдә XX әсрин әввәлләриндә (1917-ҹи илин феврал буржуа-демократик ингилабынадәк) ССРИ тарихи вә Азәрбајҹан тарихи мәсәләләрини дә үмуми әламәтләр ҹәһәтинҹә әһатә етмәк мәгсәдәмүвафигдир, чүнки бу мәсәләләр X синиф үчүн имтаһан билетләринә дахил едилмишдир. Әлбәттә, 6 саат әрзиндә кечилмиш бүтүн курсу әһатә етмәк мүмкүн дејилдир вә мүәллим бир нечә ән ваҹиб, үмуми мөвзу көтүрмәлидир. Бу ҹүр јекун мөвзулары кими ашағыдакылары төвсијә етмәк олар:

1. XX әсрдә өлкәмизин тарихиндә әсас дөврләр.
2. Бөјүк Октјабр сосиалист ингилабы.

3. ССРИ-дә сосиализмин гурулмасы.

4. Совет Иттифагынын Бөјүк Вәтән мүһарибәси.

5. ССРИ-дә сосиализмин там вә гәти гәләбәси.

6. Совет Иттифагы халглары коммунизм гурмаг уғрунда мүбаризәдә.

Дәрсләри бүтүн синфин фәал иштиракы шәраитиндә кениш мүсаһибә методу илә кечирмәк лазымдыр. Бунун үчүн һәр бир дәрсин мөвзусу үзрә даһа хырда мәсәлә вә суаллар ајырмаг вә бунлары габагчадан шакирдләрин нәзәринә чатдырмаг лазымдыр. Мәсәлә вә суаллары һазырлајаркән нәзәрдә тутмаг вачибдир ки, **биринчи јекун дәрсиндә** шакирдләрин диггәти Русијада үч ингилаба, бәшәријјәт тарихиндә јени дөвр ачмыш олан Бөјүк Октјабр сосиалист ингилабынын үмумдүнја-тарихи әһәмијјәтинә даһа артыг чәлб едилсин. **Икинчи дәрсин** мәсәлә вә суаллары сосиалист ингилабы уғрунда мүбаризәни вә вәтәндаш мүһарибәси һадисәләрини әһатә етмәлидир. **Үчүнчү дәрсдә халг** тәсәррүфатынын бәрпа едилмәси уғрунда мүбаризә тарихи мәсәләләрини дә әһатә етмәк јахшы оларды.

Дәрсләрин һәр бириндә ССРИ тарихи материаллары Азәрбајчан тарихинә аид мә'луматла әлагәләндирилмәлидир.

☆

1965—1966-чы дәрс илинин IV рүбүндә ССРИ тарихи вә Азәрбајчан тарихи үзрә тәдрис материалынын тәгриби планлашдырылмасы.

Бөлмәләр, јарымбөлмәләр, мөвзулар, јарыммөвзулар, дәрсләр	«ССРИ тарихи» дәрсликләринин параграфлары	«Азәрбајчан тарихи» дәрслијинин вә Азәрбајчан тарихи үзрә дикәр әсәрләрин параграфлары
1	2	3
VII СИНИФ		
III БӨЛМӘ—Тәһкимчилијин дағылмаға башланмасы. Русијада капиталист мүнасибәтләринин инкишафы. Азәрбајчан XVIII әсрин икинчи јарысында. (Чәми 14 саат, о чүмләдән IV рүбдә 12 саат).	М. В. Нечкинанын вә А. В. Фадејевин дәрслији	
2-чи јарымбөлмә. — Ј. Пугачовун башчылығы илә кәндли мүһарибәси (чәми 2 саат, о чүмләдән IV рүбдә 1 саат).		
2-чи дәрс. — 2-чи јарыммөвзунун өјрәнилмәсинин давамы.	§ 32.	
3-чү јарымбөлмә.—XVIII әсрин икинчи јарысында Русија—Түркијә мүһарибәләри (2 саат).		
1—2-чи дәрсләр. 3-чү јарымбөлмәнин мөвзусу үзрә.	§ 32.	
4-чү јарымбөлмә. — Чаризм Франса буржуа ингилабына гаршы мүбаризәдә (2 саат)		
1—2-чи дәрсләр. 4-чү јарымбөлмәнин мөвзусу үзрә.	—*	
5-чи јарымбөлмә.—XVIII әсрин ахырларында буржуа Франсасына гаршы мүһарибәләрдә чаризмин иштиракы (2 саат)		
1—2-чи дәрсләр. — 5-чи јарымбөлмәнин мөвзусу үзрә.	—	
6-чы јарымбөлмә.—XVIII әсрин орталарында вә икинчи јарысында Русија мәдәнијјәти (2 — саат).		
1—2-чи дәрсләр. — 6-чы јарымбөлмәнин мөвзусу үзрә.	§ 34.	
7-чи јарымбөлмә. — Чаризм вә тәһкимчилик — өлкәнин инкишафы јолунда башлыча маниәдир (1 саат).		
1-чи дәрс. — 7-чи јарымбөлмәнин мөвзусу үзрә.		
8-чи јарымбөлмә. — Азәрбајчан XVIII әсрин икинчи јарысында (2 саат).		
1-чи дәрс. — Азәрбајчан ханлыгларынын јаранмасы вә XVIII әсрин икинчи јарысында онларын сијаси тарихи.		Ә. Н. Гулијевин вә Е. И. Мәммәдовун дәрслији, § 12; «Азәрбајчан тарихи» 1-чи чилд, 11-чи фәсил.
2-чи дәрс. — Ханлыгларын ичтимаи-игтисади гурулушу. XVIII әсрин ахырында Азәрбајчанын вәзијјәти. XVIII әсрин икинчи јарысында Азәрбајчан мәдәнијјәти. Тәкрар (4 саат).		Јенә орада.
VIII СИНИФ		
V БӨЛМӘ — Русија капитализм дөврүндә. Рус азадлыг һәрәкатында ингилаби-демократик мәрһәлә.		
Пролетариатын ингилаби мүбаризәсинин башланмасы. (Чәми 25 саат, о чүмләдән IV рүбдә 19 саат)		
2-чи мөвзу. — Русијада капитализмин инкишафы вә сәнаје пролетариатынын формалашмасы (XIX әсрин 60—90-чы илләри). (Чәми 7 саат, о чүмләдән IV рүбдә 5 саат).	П. П. Јепифановун вә И. А. Федосовун дәрс вәсаити.	
3-чү дәрс. — 1877—1878-чи илләрин Русија — Түркијә мүһарибәси.	§ 53.	
4—5-чи дәрсләр. — 70-чи илләрдә — 80-чы илләрин әвәлләриндә ингилаби халгчылыг.	§ 54.	
6—7-чи дәрсләр. — 70—80-чы илләрин фәһлә һәрәкаты вә марксизмин јајылмасы.	§ 55.	
3-чү мөвзу. — Русијада азадлыг һәрәкаты пролетар мәрһәләсинин башланмасы (4 саат).		
1—4-чү дәрсләр. — Мөвзунун мәзмуну үзрә.	§ 58.	
4-чү мөвзу. — XIX әсрин икинчи јарысында Азәрбајчанда капиталист мүнасибәтләринин инкишафы (4 саат)		

---

* Бурада, һабелә М. В. Нечкинанын вә А. В. Фадејевин дәрс вәсаитиндә лазыми материал олмадығы дикәр һалларда П. П. Јепифановун вә И. А. Федосовун дәрс вәсаитинин (Москва, 1965) мүвафиг бөлмәләриндән истифадә етмәк олар.

1	2	3
1-чи дәрс. — Азәрбајчанда кәндли ислаһаты. Кәндлиләрин вәзијјәти. Кәнддә синфи мүбаризә.		Көстәрилән дәрслик, § 15; «Азәрбајчан тарихи», 2-чи чилд, 14-чү фәсил, §§ 1—3.
2-чи дәрс. — Азәрбајчанда сәнаје вә нәглијјатын инкишафы. Сәнәткарлыг, тичарәт вә шәһәр тәсәррүфаты.		Көстәрилән дәрслик, § 16; «Азәрбајчан тарихи», 2-чи чилд, 14-чү фәсил, §§ 4, 5
3-чү дәрс. — Азәрбајчанда буржуазијанын вә пролетариатын формалашмасы.		Көстәрилән дәрслик, § 16; «Азәрбајчан тарихи», 2-чи чилд, 14-чү фәсил, §§ 6, 7
4-чү дәрс. — Азәрбајчанда пролетариатын вәзијјәти вә фәһлә һәрәкатынын башланмасы. Бакыда илк сосиал-демократ дәрнәкләри.		Көстәрилән дәрслик, § 17; «Азәрбајчан тарихи», 2-чи чилд, 14-чү фәсил, § 8.
5-чи мөвзу. — XIX әсрин 60—90-чы илләриндә Русија мәдәнијјәти вә онун дүнја әһәмијјәти.		
1—4-чү дәрсләр. — XIX әсрин 60—90-чы илләриндә рус мәдәнијјәти.	§ 56	
5-чи дәрс. — Гејри-рус халгларын мәдәнијјәтинин инкишафы. XIX әсрин икинчи јарысында Азәрбајчан мәдәнијјәти. Азәрбајчанда маарифин, елмин инкишафы вә мәтбуатын јаранмасы.		Көстәрилән дәрслик, § 18; «Азәрбајчан тарихи», 2-чи чилд, 15-чи фәсил, §§ 1—3.
6-чы дәрс. — XIX әсрин икинчи јарысында Азәрбајчан әдәбијјаты		Көстәрилән дәрслик. § 18, «Азәрбајчан тарихи», 2-чи чилд, 15 чи фәсил, §§ 3,4
Тәкрар (4 саат)		

IX СИНИФ

VI БӨЛМӘ—Бөјүк Октјабр сосиалист ингилабынын гәләбәси вә ССРИ-дә сосиализмин гурулмасы. (Чәми 47 саат, о чүмләдән IV рүбдә 29 саат).		
3-чү мөвзу. — Совет өлкәси харичи һәрби мүдахилә вә вәтәндаш мүһарибәси дөврүндә (1918—1920-чи илләр). (Чәми 8 саат, о чүмләдән IV рүбдә 6 саат)		
2-чи јарыммөвзу. — Азәрбајчан зәһмәткешләринин харичи мүдахиләчиләрә вә дахили әксингилабчылара гаршы мүбаризәсинин башланмасы (1 саат).		
3-чү дәрс. — Јарыммөвзунун мәзмуну үзрә.		Көстәрилән дәрслик, § 28; «Азәрбајчан тарихи», 3-чү чилд, 1-чи һиссә, 23-чү фәсил, § 2; 24-чү фәсил, § 1; «Азәрбајчан Коммунист Партијасы тарихинин очеркләри», VIII фәсил, § 3.

1	2	3
3-чү јарыммөвзу. — Вәтәндаш мүһарибәси илләриндә сосиализм гуручулуғу (1 саат).		
4-чү дәрс. — Јарыммөвзунун мәзмуну үзрә.	М. П. Кимин редакторлуғу илә дәрс вәсаити, §§ 17, 22.	
4-чү јарыммөвзу. — 1919—1920-чи илләрдә мүдахиләчиләрин вә ағгвардијачыларын дармадағын едилмәси (2 саат).		
5—6-чы дәрсләр. — Јарыммөвзунун мәзмуну үзрә.	§§ 18—20.	
5-чи јарыммөвзу. — Азәрбајчан зәһмәткешләри харичи мүдахиләчиләрә вә мүсават әксингилабына гаршы мүбаризәдә (1 саат)		
7-чи дәрс. — Јарыммөвзунун мәзмуну үзрә.		Көстәрилән дәрслик, §§ 28, 29; «Азәрбајчан тарихи», 3-чү чилд, 1-чи һиссә, 24-чү фәсил, §§ 1—5, 25-чи фәсил, §§ 1—3; «Азәрбајчан Коммунист Партијасы тарихинин очеркләри», IX фәсил, §§ 1—3; X фәсил, §§ 1, 2.
6—7-чи јарыммөвзулар. — Совет республикаларынын һәрби-сијаси иттифагы. Мүдахиләчиләрин вә ағгвардијачыларын ордулары үзәриндә совет халгынын гәләбәсинин сәбәбләри вә үмумдүнја-тарихи әһәмијјәти (1 саат).		
8-чи дәрс.—Јарыммөвзунун мәзмуну үзрә.	§ 21	
4-чү мөвзу. — ССРИ сосиализмин игтисади бүнөврәсинин гурулмасы илләриндә (14 саат).		
1-чи јарыммөвзу. — Јени игтисади сијасәтә кечилмәси. Халг тәсәррүфатынын бәрпасынын башланмасы (2 саат).		
1-чи дәрс. — Харичи һәрби мүдахилә вә вәтәндаш мүһарибәси гуртардыгдан сонра Совет өлкәсинин вәзијјәти. Јени игтисади сијасәт. Халг тәсәррүфатынын бәрпа едилмәси уғрунда мүбаризәнин башланмасы.	§§ 23, 24.	
2-чи дәрс. — Азәрбајчанда тәсәррүфат дағынтысы. Јени игтисади сијасәтә кечилмәсинин хүсусијјәтләри. Азәрбајчан фәһлә синфинин әмәк гәһрәманлығы.		Көстәрилән дәрслик, § 30; «Азәрбајчан тарихи», 3-чү чилд, 1-чи һиссә, 26-чы фәсил, § 1; «Азәрбајчан Коммунист Партијасы тарихинин очеркләри», XI фәсил, § 1.
2-чи јарыммөвзу. — Совет Сосиалист Республикалары Иттифагынын јарадылмасы (2 саат).		

1	2	3
3-чү дәрс. — Загафгазија Федерасијасынын јарадылмасы. ССРИ-нин јарадылмасы уғрунда һәрәкатда Азәрбајчан зәһмәткешләринин иштиракы.		Көстәрилән дәрслик, § 30; «Азәрбајчан тарихи», 3-чү чилд, 1-чи һиссә, 26-чы фәсил, § 1; «Азәрбајчан Коммунист Партијасы тарихинин очеркләри», XI фәсил, § 2.
4-чү дәрс. — ССР Иттифагынын јарадылмасы. ССРИ-нин биринчи Конститусијасы, В. И. Ленинин вәсијјәтләри	§ 25.	
5-чи дәрс. — Јарыммөвзунун мәзмуну үзрә, ССРИ вә Азәрбајчан ССР халг тәсәррүфатынын бәрпа едилмәси јекунлары.		Көстәрилән дәрслик. § 30; «Азәрбајчан тарихи», 3-чү чилд, 1-чи һиссә, 26-чы фәсил, § 3; «Азәрбајчан Коммунист Партијасы тарихинин очеркләри», XI фәсил, §§ 3, 4.
4-чү јарыммөвзу. — ССРИ-нин бејнәлхалг вәзијјәтинин мөһкәмләнмәси (1 саат).		
6-чы дәрс. — Јарыммөвзунун мәзмуну үзрә.	§ 30.	
5-чи јарыммөвзу. — Халг тәсәррүфатынын сосиалистчәсинә јенидән гурулмасына кечилмәси. Сәнајеләшдирмәнин илк мүвәффәгијјәти. Кәнд тәсәррүфатынын елликлә коллективләшмәсинин һазырланмасы (4 саат)		
7-чи дәрс. — ССРИ-нин сосиалист сәнајеләшдирилмәсинә башланмасы.	§ 28.	
8-чи дәрс. — Республиканын сосиалист сәнајеләшдирилмәси уғрунда Азәрбајчан зәһмәткешләринин мүбаризәси.		Көстәрилән дәрслик, § 31; «Азәрбајчан тарихи», 3-чү чилд, 1-чи һиссә, 27-чи фәсил, § 1; «Азәрбајчан Коммунист Партијасы тарихинин очеркләри», XII фәсил, §§ 1—3.
9-чу дәрс. — Кәндли тәсәррүфатларынын күтләви коллективләшмәси үчүн шәраитин һазырланмасы	§ 29.	
10-чу дәрс. — Азәрбајчан кәнд тәсәррүфатынын коллективләшмәси уғрунда мүбаризәнин башланмасы		Көстәрилән дәрслик, § 31; «Азәрбајчан тарихи», 3-чү чилд, 1-чи һиссә, 27-чи фәсил, § 2; «Азәрбајчан Коммунист Партијасы тарихинин очеркләри», XII фәсил, §§ 1—3.
6-чы јарыммөвзу. — Сосиализмин бүтүн чәбһә боју һүчуму. Сосиализмин игтисади бүнөврәсинин јарадылмасы (4 саат).		
11-чи дәрс. — Биринчи бешиллик илләриндә өлкәнин сәнајеләшдирилмәси уғрунда мүбаризә. Сәнаје саһәсиндә бешиллик планын јеринә јетирилмәси уғрунда мүбаризәдә Азәрбајчан зәһмәткешләринин илк мүвәффәгијјәтләри.		Көстәрилән дәрслик, § 31; «Азәрбајчан тарихи», 3-чү чилд, 1-чи һиссә, 27-чи фәсил, § 3; «Азәрбајчан Коммунист Партијасы тарихинин очеркләри», XII фәсил, § 4.
12-чи дәрс—Кәнддә бөјүк ингилаби дөнүш. Азәрбајчанда елликлә коллективләшмәнин кедиши.	§ 32.	Көстәрилән дәрслик, § 32; «Азәрбајчан тарихи», 3-чү чилд, 1-чи һиссә, 27-чи фәсил, § 4; «Азәрбајчан Коммунист Партијасы тарихинин очеркләри», XIII фәсил. § 1.
13-чү дәрс.—Биринчи бешиллијин јекунлары. Сосиализмин игтисади бүнөврәсинин јарадылмасы. Бешиллик планы јеринә јетирмәкдә Азәрбајчан зәһмәткешләринин гәләбәләри.		Көстәрилән дәрслик, § 31; «Азәрбајчан тарихи», 3-чү чилд, 1-чи һиссә, 27-чи фәсил, §§ 5, 6; «Азәрбајчан Коммунист Партијасы тарихинин очеркләри», XIII фәсил, § 3.
14-чү дәрс.—Мәдәни ингилабын мүвәффәгијјәтләри. Азәрбајчан мәдәнијјәтинин инкишафындакы наилијјәтләри. 1926—1932-чи илләрдә ССРИ-нин бејнәлхалг вәзијјәти.	§ 30, 37. 38.	Көстәрилән дәрслик, § 33; «Азәрбајчан тарихи», 3-чү чилд, 1-чи һиссә, 28-чи фәсил, §§ 2—6.
5-чи мөвзу— Халг тәсәррүфатынын сосиалистчәсинә јенидән гурулмасынын баша чатдырылмасы. ССРИ-дә сосиализмин гәләбәси (1933—1937-чи илләр). (9 саат).		
1-чи јарыммөвзу—Икинчи бешиллик (3 саат)		
1-чи дәрс.—Сәнаје саһәсиндә икинчи бешиллијин вәзифәләри вә онларын һәлл едилмәси уғрунда мүбаризә. Икинчи бешиллик илләриндә сәнајенин инкишаф етдирилмәси уғрунда Азәрбајчан зәһмәткешләринин мүбаризәси.	§ 35.	Көстәрилән дәрслик, § 32; «Азәрбајчан тарихи». 3-чү чилд, 1-чи һиссә, 29-чу фәсил, §§ 1, 2; «Азәрбајчан Коммунист Партијасы тарихинин очеркләри», XIV фәсил, §§ 1,2.
2-чи дәрс—ССРИ-дә колхоз гурулушунун гәләбәси. Азәрбајчанда коллективләшмәнин мүвәффәгијјәтләри.	§ 36	Көстәрилән дәрслик, § 32; «Азәрбајчан тарихи», 3-чү чилд, 1-чи һиссә, 29-чу фәсил, §§ 1, 2; «Азәрбајчан Коммунист Партијасы тарихинин очеркләри», XIV фәсил, §§ 1, 2.
3-чү дәрс.—ССРИ-дә сосиализм чәмијјәтинин гурулмасы. Азәрбајчанын нүмунәви сосиалист республикасына чеврилмәси.		Көстәрилән дәрслик, § 32; «Азәрбајчан тарихи», 3-чү чилд, 1-чи һиссә, 29-чу фәсил, § 3.
2-чи јарыммөвзу. ССРИ-дә мәдәни ингилабын гәләбәси (3 саат)		

1	2	3
4—5-чи дәрсләр. — ССРИ-дә мәдәни ингилабын гәләбәси.	§§ 37, 38.	
6-чы дәрс.—Азәрбајчанда мәдәни ингилабын гәләбәси.		Көстәрилән дәрслик, § 33; «Азәрбајчан тарихи», 3-чү чилд, 2-чи һиссә, 31-чи фәсил.
3-чү јарыммөвзу. — 1936-чы ил ССРИ Конститусијасы (3 саат)	§ 39	
7-чи дәрс.—ССРИ јени Конститусијасынын гәбул едилмәси вә онун үмумдүнја-тарихи әһәмијјәти. Өлкәнин сијаси һәјаты.		
8-чи дәрс.—Азәрбајчан ССР-ин јени Конститусијасы.		Көстәрилән дәрслик, § 32; «Азәрбајчан тарихи», 3-чү чилд, 1-чи һиссә, 29-чу фәсил, § 3; «Азәрбајчан Коммунист Партијасы тарихинин очеркләри», XIV фәсил, § 2.
9-чу дәрс.—ССРИ-дә сосиализмин гәләбәсинин үмумдүнја-тарихи әһәмијјәти.	§ 40.	

X СИНИФ

Тәкрар (6 саат).		

„БӨЈҮК ОКТЈАБР ВӘ АЗӘРБАЈЧАНДА СОСИАЛИСТ ИНГИЛАБЫНЫН ГӘЛӘБӘСИ УҒРУНДА МҮБАРИЗӘ“ МӨВЗУСУНУН ТӘДРИСИ ТӘЧРҮБӘСИНДӘН

Р. АСЛАНОВ

Астара шәһәриндәки 1 нөмрәли мәктәбин тарих мүәллими.

Республикамызын орта мәктәбләриндә чалышан јүзләрлә тарих мүәллими кими, мән дә Азәрбајчан тарихиндән нәзәрдә тутулмуш програм материалларыны демәк олар ки, бүтүнлүклә ССРИ тарихи курсу материаллары илә әлагәдар шәкилдә тәдрис едирәм. Дәрс дедијим X синифдә ССРИ тарихи курсунун тәркибиндә Азәрбајчан тарихини хүсусилә мараглы вә јүксәк сәвијјәдә тәдрис етмәјә чалышырам. Бу чәһәтдән чох мараглы олан мөвзулардан бири дә «Бөјүк Октјабр вә Азәрбајчанда сосиалист ингилабынын гәләбәси уғрунда мүбаризә» мөвзусудур.

Мөвзуну ашағыдакы тәхмини план әсасында кечирәм:

1. Азәрбајчан Бөјүк Октјабр сосиалист ингилабынын һазырланмасы дөврүндә.
2. Бөјүк Октјабр вә Азәрбајчанда Совет һакимијјәти.
3. Азәрбајчан харичи һәрби мүдахилә вә вәтәндаш мүһарибәси дөврүндә.
4. Азәрбајчанда Совет һакимијјәтинин гәләбәси.

Мә'лумдур ки, Русијада Феврал буржуа-демократик ингилабындан сонра мәнфур чар мүтләгијјәти деврилмиш, буржуа вә мүлкәдарларын һөкумәти олан Мүвәггәти һөкумәт јаранмышды. Бу һөкумәт өлкәдә көһнә гајдалары сахламаға чәһд едәрәк, истисмарчы синифләрин мәнафејинә ујғун сијасәт јеридир вә империалист мүһарибәсини давам етдирмәк истәјирди.

Шакирдләрә изаһ едирәм ки, о заман Азәрбајчан Русијанын учгар өлкәләриндән бири иди. Одур ки, Русијанын башга учгарлары кими, Азәрбајчанда да көһнә гајдалар ејни илә галмышды.

Азәрбајчан халгы Феврал буржуа-демократик ингилабындан сонра сөз, мәтбуат, иттифаглар, јығынчаглар вә нүмајишләр азадлығы кими бир сыра һүгуглар әлдә етди. Халг күтләләри бу һүгуглардан истифадә едәрәк, Мүвәггәти һөкумәтин ганунгајдаларына гаршы мүбаризә апарырды. Бу заман Бакыда фәһләләрин күтләви тәшкилатлары—мә'дән-завод комиссијалары, һәмкарлар иттифаглары вә саир мејдана чыхды. Белә бир дөврдә Азәрбајчан болшевикләри кизли иш шәраитиндән легал фәалијјәтә кечдиләр. М. Әзизбәјов, Н. Нәриманов, И. Фиолетов, Ј. Зевин вә башгалары илк дәфә бу иши тәшкил етдиләр. Аз сонра С. Шаумјан вә А. Чапаридзе Бакыја гајытдылар вә Бакы партија тәшкилатында фәал ишә башладылар.

Болшевикләрин Бакы Комитәси јанында ишләјән «Һүммәт» групу да Азәрбајчан зәһмәткешләри арасында ингилаби иши күчләндирирди. «Һүммәт»ин Шамахы, Губа вә башга гәзаларда өзәкләри тәшкил едилирди. Бакыда Азәрбајчан дилиндә «Һүммәт» гәзети нәшрә башлады. Бурада мән «Һүммәт» групунун вә гәзетинин Азәрбајчанда апардығы бөјүк ингилаби ишдән шакирдләрә мараглы фактлар көстәрирәм.